

Bibliografia

I. Źródła

a) Pismo Święte i oficjalne dokumenty Kościoła

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia, wyd. 5, Pallottinum, Poznań 2002.

Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, Wydawnictwo „M”, Kraków 2009.

Katechizm Kościoła Katolickiego, Pallottinum, Poznań 1994.

Papież Franciszek, *Adhortacja apostolska Evangelii gaudium. O głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie*, Wydawnictwo „M”, Kraków 2013.

Papież Franciszek, *Encyklika Laudato sí. W trosce w wspólny dom*, Wydawnictwo „M”, Kraków 2015.

Pius XI, *Konstytucja Apostolska „Summorum Pontificum”*, „Acta Apostolicae Sedis” 1922, t. 14, s. 420–422.

Pius XI, *Meditantibus Nobis*, „Acta Apostolicae Sedis” 1922, t. 14, s. 627–634.

Pius XI, *Mens Nostra*, „Acta Apostolicae Sedis” 1929, t. 21, s. 689–706.

Pius XII, *Discorsi e radiomessaggi di Sua Santità Pio XII. Decimo anno di Pontificato 2 marzo 1948 – 1 marzo 1949*, Vita e Pensiero, Roma 1949, s. 259–262.

Pius XII, *Nosti profecto*, „Acta Apostolicae Sedis” 1940, t. 32, s. 289–296.

Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, tekst polski, nowe tłumaczenie, Pallottinum, Poznań 2012.

b) Pisma św. Ignacego Loyoli

Ćwiczenia duchowne św. ojca Ignacego (według dosłownego przekładu O. Roothaana), Druk Wł. L. Anczyca i spółki, Kraków 1894.

Ćwiczenia duchowne Świętego Ignacego czyli Rekolekcje ośmiodniowe wraz z dodatkowymi rozmyślaniami i kontemplacjami, zebrał i ułożył o. A. Mohl, Drukarnia i stereotypia A. Kozińskiego, Kraków 1905.

Dziennik duchowy św. Ignacego Loyoli, w: Św. Ignacy Loyola, *Pisma wybrane. Komentarze*, t. 1, oprac. M. Bednarz, Wydawnictwo WAM, Kraków 1968, s. 273–389.

Exercices spirituels de S. Ignace de Loyola, traduits sur le texte espagnol par le P. Pierre Jennessaux, J. de Gigord Éditeur, Paris 1933.

Ejercicios espirituales. Directorio y Documentos de S. Ignacio de Loyola, glosa y vocabulario de los *Ejercicios* por el P. José Calveras, S.I. (2.ª edición), Balmes, Barcelona 1958.

Exercitia spiritualia S.P. Ignatii de Loyola, versio litteralis ex autographo hispanico notis illustrata, auctore R.P. Joanne Roothaan praeposito generali S.I., F. Pustet, Regensburg 1911.

Esercizi spirituali. Nuova versione letterale dell'«Autografo» del P. Giovanni Filippo Roothaan, a cura di A. Dionisi, Ancora, Milano-Cenacolo – Brescia 1967.

Fontes narrativi de S. Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis, MHSI, Romae 1943–1965. T. 1: *Narrationes scriptae ante annum 1557*, ediderunt D. Fernández Zapico S.I. et C. de Dalmases S.I., cooperante P. de Leturia S.I., Romae 1943. T. 2: *Narrationes scripte annis 1557–1574*, edidit C. de Dalmases, Romae 1951. T. 3: *Narrationes scriptae ab anno 1574 ad initium saeculi XVII*, edidit C. de Dalmases, Romae 1969. t. 4: *Vitae Ignatii Loyolae auctore Pedro de Ribadeneyra. Textus latinus et hispanus cum censuris*, edidit C. de Dalmases, Romae 1965 (=MHSI 66, 73, 85, 93).

Ignacio de Loyola, *Ejercicios Espirituales*, introducción, texto, notas y vocabulario por Cándido de Dalmases, Sal Terrae, Santander 1987.

Ignacy Loyola, *Opowieść Pielgrzymy. Autobiografia*, wprowadzenie, przekład oraz przypisy M. Bednarz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.

Ignatio de Loyola, *Exercitia spiritualia... cum versione litterali ex autographo hispanico notis illustrata*, Typis Salviucci, Romae 1835.

Ignazio di Loyola, *Il messaggio del suo epistolario*, t. 2, introduzione E. Fari-nella, A. Tulumello, Stella Matutina Editrice, Roma 1975.

Konstytucje Towarzystwa Jezusowego wraz z przypisami Kongregacji Generalnej XXXIV oraz Normy Uzupełniające zatwierdzone przez tę samą Kongregację, red. B. Steczek, J. Kołacz, wyd. 2, Wydawnictwo WAM, Kraków – Warszawa 2006.

Los Ejercicios de San Ignacio de Loyola, transl. T. Toni, Mensajero, Bilbao 1946.

S. Ignacio di Loyola, *Esercizi spirituali. Ricerca sulle fonti*, edizione con testo originale a fronte. A cura di P. Schiavone, San Paolo, Cinisello Balsamo – Milano 1995.

Sancti Ignatii de Loyola, Societatis Iesu fundatoris. Epistolae et Instructiones, (Monumenta Ignatiana. Series Prima, t. 1–12), MHSJ, Matriti 1903–1911.

Sancti Ignatii de Loyola Constitutiones Societatis Iesu. Tomus primus. *Monumenta Constitutionum praevia*. Tomus secundus. Textus hispanus. Tomus tertius. Textus latinus. Volumen 4. *Regulae Societatis Iesu (1540–1556)*. Ediderunt [A. Codina] – D. Fernández Zapico, S.I., Roma 1934–1948 (= MHSI 63, 64, 65).

Sancti Ignatii de Loyola. Societatis Iesu fundatoris. Epistolae et Instructiones, Monumenta Ignatiana, t. 1–12, MHSI, Matriti 1903–1911.

San Ignacio de Loyola, *Obras*, BAC Maior, Madrid 2013.

Sancti Ignatii de Loyola, *Exercitia Spiritualia*, Apud Antonium Bladium, Romae 1548.

Sancti Ignatii de Loyola, *Exercitia Spiritualia*. Textuum antiquissimorum nova editio lexicon textus hispani, opus inchoavit Iosephus Calveras S.I., absolvit Candidus de Dalmases S.I., „Monumenta Historica Societatis Iesu”, t. 100, Institutum Historicum Societatis Iesu, Romae 1969.

Sant’Ignazio di Loyola, *Esercizi spirituali*, prefazione di Giovanni Papini, Libreria Editrice Fiorentina, Firenze 1928.

Sant’Ignazio di Loyola, *Gli Esercizi spirituali*, traduzione e commento del padre L. Ambruzzi, Salani Editore, Firenze 1958.

Sant’Ignazio di Loyola, *Gli scritti*, Edizioni AdP, Roma 2007.

Św. Ignacy Loyola, *Ćwiczenia duchowne*, przeł. M. Bednarz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Św. Ignacy Loyola, *Ćwiczenia duchowne*, przeł. J. Ożóg, Wydawnictwo WAM, Kraków 1996.

Św. Ignacy Loyola, *Ćwiczenia duchowne*, przeł. J. Ożóg, wyd. 2, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013.

Św. Ignacy Loyola, *Ćwiczenia duchowe*, przeł. J. Ożóg, Klub Książki Katolickiej, Poznań 2000.

Św. Ignacy Loyola, *Listy wybrane*, przeł. K. Jachimska-Małkiewicz, R. Skórka, S. Filipowicz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2017.

Św. Ignacy Loyola, *Opowieść Pielgrzyma. Autobiografia*, wprowadzenie, przekład oraz przypisy M. Bednarz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Św. Ignacy Loyola, *Dziennik duchowny*, w: tegoż, *Pisma wybrane. Komentarze*, t. 1, oprac. M. Bednarz, przy współpracy A. Bobera, R. Skórki, Wydawnictwo WAM, Kraków 1968, s. 273–389.

Św. Ignacy Loyola, *Listy wybrane*, przeł. K. Jachimska-Małkiewicz, R. Skórka, S. Filipowicz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2017.

Św. Ignacy Loyola, *Pisma wybrane. Komentarze*, t. 1–2, oprac. M. Bednarz, przy współpracy A. Bobera, S. Filipowicza, R. Skórki, Wydawnictwo WAM, Kraków 1968.

c) Inne źródła

Directoria exercitiorum spiritualium (1540–1599), edidit, ex integro refecit et novis textibus auxit Ignatius Iparraguirre S.I., Monumenta Historica Societatis Iesu, t. 76, Romae 1955.

Epistolae P. Hieronymi Nadal, Societatis Iesu, ab anno 1546 ad 1577 nunc primum editae et illustrate a patribus eiusdem Societatis, t. 1: 1546–1562; t. 2: 1562–1565; t. 3: 1566–1577; t. 4: *Selecta Natalis monumenta in eius epistolis commemorata*, MHSI, Matriti 1898–1905.

Ewagriusz z Pontu, *Pisma ascetyczne*, t. 1, przeł. K. Bielawski i in., wstęp i oprac. L. Nieścior, „Tyniec”, Kraków 2015.

Ewagriusz z Pontu, *Pisma ascetyczne*, t. 2, przeł. M. Grzelak i in., wstęp i oprac. L. Nieścior, Tyniec – Wydawnictwo Benedyktynów, Kraków 2005.

Gonsalves da Cámara L., *Memoriale, czyli Diariusz o św. Ignacym Loyoli 1555*, przeł. M. Bednarz, wyd. 2, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.

Los Directorios de Ejercicios 1540–1599, traducción, notas y estudio M. Lop Sebastià (Colección Manresa 23), Ediciones Mensajero – Sal Terrae, Bilbao – Santander 2000.

Manaraei O., *Exhortationes super instituto et regulis Soc. Iesu*, J. de Meester, Bruxellis 1912.

Nadal H., *Las Pláticas del P. Jerónimo Nadal*, Edición y traducción Miguel Lop Sebastià, S.J., Mensajero – Sal Terrae, Bilbao – Santander 2011.

Nadal H., *Scholia in Constitutiones Societatis Iesu*, red. M. Ruiz Jurado, Facultad de Teología, Granada 1976.

Orygenes, *O zasadach*, przeł. S. Kalinowski, (Źródła Myśli Teologicznej, t. 1), Wydawnictwo WAM, Kraków 1996.

P. Hieronymi Nadal commentarii de Instituto Societatis Iesu, edidit M. Nicolau, MHSI, Romae 1962.

Pláticas de Nadal en España, 1554, ARSI, w: *Fontes Narrativi de S. Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis*, t. 1: *Narrationes scriptae ante annum 1557*,

ediderunt D. Fernández Zapico et C. de Dalmases, cooperante P. de Leturia, Romae 1943, s. 302–314.

Polanco I.A., *Vita Ignatii Loyolae et rerum Societatis Iesu historia*, t. 1–6, (1491–1556), MHSI, Matriti 1894–1898.

Ribadeneira P. de, *Vita Ignatii Loyolae*, w: *Fontes Narrativi de S. Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis*, t. 4, MHSI, Romae 1965.

Ribadeneira P. de, *Vita di Sant'Ignazio di Loyola*, commento Padre Bartolomeo Sorge, introduzione Max Bruschi, Claudio Gallone Editore, Milano 1998.

Św. Augustyn, *Wyznania*, tłumaczył oraz wstępem i kalendarium opatrzył Z. Kubiak, Znak, Kraków 2009.

Sancti Thomae de Aquino Summa Theologiae, <<http://www.corpusthomisticum.org/sth0000.html>>.

Tomasz à Kempis, *O naśladowaniu Chrystusa*, przeł. S. Kuczkowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 1981.

II. Literatura

a) Opracowania dotyczące Adnotacji do *Ćwiczeń duchowych*

Arana G., *El diálogo con Dios en los Ejercicios Espirituales*, „Manresa” 1996, t. 68, s. 347–360.

Arana G., *L'Annotazione 19ª degli Esercizi Spirituali*, „Appunti di spiritualità” 2007, nr 60, s. 11–30.

Arellano T., *San Ignacio como Director Espiritual*, „Manresa” 1956, t. 28, s. 277–292.

Arzubialde S., *Ejercicios Espirituales de S. Ignacio. Historia y Análisis*, wyd. 2, Sal Terrae, Bilbao – Santander 2009.

Augustyn J., *Ćwiczenia duchowne w praktyce. Uwagi odnoszące się do udzielania i odprowadzania Ćwiczeń duchownych św. Ignacego Loyoli z pełnym milczeniem i indywidualnym prowadzeniem*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013.

Augustyn J., *Ogólna wizja Adnotacji*, w: *Wokół Adnotacji Ćwiczeń. Referaty VI Kursu Duchowości Ignacjańskiej. Czechowice-Dziedzice 15–19 września 1986*, „Zaskale”, Kraków 1987, s. 7–19.

Augustyn J., *Etapy Ćwiczeń duchowych*, w: *Podstawy ignacjańskiego kierownictwa duchowego. Wokół Adnotacji Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*, red. W. Królikowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, s. 111–124.

Basabe E., *Las veinte Anotaciones de los Ejercicios*, „Manresa” 1947, t. 19, s. 275–339.

Bednarz M., *Jakim człowiekiem ma być w świetle Adnotacji dający Ćwiczenia duchowe?*, w: *Podstawy ignacjańskiego kierownictwa duchowego. Wokół Adnotacji do Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*, red. W. Królikowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, s. 161–162.

Bertrand D., *Entrer en retraite. Remarques sur l'annotation 5 des Exercices spirituels*, „Christus” 1976, nr 23, s. 119–124.

Calveras J., *Adaptación de los Ejercicios*, „Manresa” 1954, t. 26, s. 91–111.

Calveras J., *Los „Confesionales” y los Ejercicios espirituales de San Ignacio*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 1948, t. 17, s. 51–101.

Casanovas I., *Comentario y explicación de los Ejercicios Espirituales de San Ignacio de Loyola*, t. 1: *Introducción. Teoría – Directorio – Preparación*, Balmes, Barcelona 1945.

Chapelle A., *Les Annotations*, w: A. Chapelle i in., *Les Exercices spirituels d'Ignace de Loyola. Un commentaire littéral et théologique*, EIET, Bruxelles 1990, s. 31–54.

Chapelle A., *Un „Directoire” ignatien. Commentaire sur les Annotations des Exercices*, „Cahiers de spiritualité ignatienne” 1985, nr 9, s. 147–160, 219–232.

Coathalem H., *Commentaire du livre des Exercices*, Desclée de Brouwer, Paris 1965.

Codina A., *La actividad del ejercitante*, „Manresa” 1925, t. 1, s. 289–306.

Codina A., *Quién puede dar los Ejercicios de S. Ignacio*, „Manresa” 1929, t. 5, s. 340–347.

Codina A., *Un comentario de San Ignacio a la anotación 18*, „Manresa” 1930, t. 6, s. 314–319.

Cusson G., *Conduis-moi sur le chemin d'éternité. Les Exercices dans la vie courante*, wyd. 2, Les Éditions Bellarmin – PUG, Montréal – Rome 1976.

Cusson G., *Les Exercices „dans la vie courante”. Résultats d'une enquête (1966–1976)*, CIS, Rome 1976.

Dalmases C. de, *Ejercicios Espirituales. Introducción, texto, notas y vocabulario*, Sal Terrae, Santander 1987.

- Dalmases C. de, *Los Ejercicios dados según la Anotación 18: Historia y método*, „Centrum Ignatianum Spiritualitatis” 1980, t. 35, s. 11–22.
- De la Palma L., *Obras del Padre Luis de la Palma. Historia de la Sagrada Pasión. Camino espiritual. Práctica y breve declaración del Camino espiritual*, introducción, estudio y notas de F.X. Rodríguez Molero, BAC, Madrid 1967.
- Demoustier A., *Les Exercices spirituels de Saint Ignace de Loyola. Lecture et pratique d'un texte*, EFJP, Paris 2006.
- Díaz Baizan J., „*El que da ejercicios a otro*”: *experiencia y actitudes según las anotaciones*, „Manresa” 1989, t. 61, s. 315–316.
- Dyrek K., *Dający Ćwiczenia (ĆD 6–17)*, w: *Podstawy ignacjańskiego kierownictwa duchowego. Wokół Adnotacji do Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*, red. W. Królikowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, s. 139–157.
- Dzidosz H., *Doświadczycy Boga. Życie chrześcijańskie w Ćwiczeniach Duchowych św. Ignacego Loyoli*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2000.
- Fiorito M.A., *El examen como preparación a la confesión y la Anotación 18*, „Centrum Ignatianum Spiritualitatis” 1980, t. 35, s. 75–81.
- Gil D., *La Anotación 18 y el primer modo de orar*, „Centrum Ignatianum Spiritualitatis” 1980, t. 35, s. 82–96.
- Gilardi L., *Gli esercizi spirituali ignaziani nella vita quotidiana. Storia di un'interpretazione*, „Rassegna di teologia” 1999, t. 40, nr 3, s. 369–392.
- Giuliani M., *Les Exercices dans la vie. Compte rendu d'une session*, „Progressio” 1981, nr 18–19, s. 3–146.
- González Magaña J.E., *Anotaciones*, w: *Diccionario de espiritualidad ignaciana (A–F)*, Mensajero – Sal Terrae, Bilbao – Santander 2007, s. 170–176.
- González Modroño J., „*El que los recibe*” (el „*subjecto*”). *Disposiciones*, „Manresa” 1989, t. 61, s. 325–336.
- Granado C., „*Modo y orden*”. *Sentido de la 2.ª Anotación como clave de interpretación de los Ejercicios Espirituales*, „Manresa” 1984, t. 56, s. 33–43.
- Grogan B., *A note on the history of Annotation nineteen*, „The Way” 1984, t. 49 (Supplement), s. 5–12.
- Haas A., *Commento sulle Annotazioni agli Esercizi spirituali*, CIS, Roma 1976.
- Hajduk T., *Podstawowe predyspozycje rekolektanta (ĆD 5)*, w: *Podstawy ignacjańskiego kierownictwa duchowego. Wokół Adnotacji do Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*, red. W. Królikowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, s. 125–138.

Hernández M., *Sentir en el estilo literario de Ignacio de Loyola. „Sentir” en el epistolario de San Ignacio*, „Manresa” 1967, t. 39, s. 5–18.

Iglesias I., *Dar „a otro modo y orden” (Ex. 2)*, „Manresa” 1989, t. 61, s. 355–366.

Iglesias I., *Mínimos „ignacianos” de los Ejercicios Espirituales leves (anot. 18)*, „Manresa” 2002, t. 74, s. 41–52.

Iparraguirre I., *Historia de la práctica de los Ejercicios Espirituales de San Ignacio de Loyola*; t. 2: *Desde la muerte de S. Ignacio hasta la promulgación del Directorio Oficial (1556–1599)*, El Mensajero de Corazón de Jesús – Institutum Historicum Societatis Iesu, Bilbao – Roma 1955.

Ivens M., *The Eighteenth Annotation and the Early Directories*, „The Way” 1983, t. 46, s. 3–10.

Ivens M., *Understanding the Spiritual Exercises: Text and Commentary a Handbook for Retreat Directors*, Gracewing – Inigo Enterprises, Leominster – Traps Lane 1998. Wydanie polskie: *Przewodnik po Ćwiczeniach duchowych*, przeł. G. Piłkowska, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013.

Jendrzej E., *Natura i cel Ćwiczeń duchowych według Adnotacji 1 i numeru 21 Ćwiczeń duchowych*, w: *Podstawy ignacjańskiego kierownictwa duchowego. Wokół Adnotacji do Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*, red. W. Królikowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, s. 47–65.

Kozłowski C., *Psychologia rekolekcyjnego milczenia*, w: *Wokół Adnotacji Ćwiczeń. Referaty VI Kursu Duchowości Ignacjańskiej*, „Zaskale”, Kraków 1987, s. 67–78.

Kolvenbach P.-H., *Una esigente sequela Christi. Riflessioni e studi sugli Esercizi spirituali e la spiritualità ignaziana*, Edizioni AdP, Roma 2008.

Królikowski W., *Ogólny kontekst i cel Adnotacji do Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*, w: *Podstawy ignacjańskiego kierownictwa duchowego. Wokół Adnotacji do Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*, red. W. Królikowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, s. 19–29.

Lefrank A., *Być wolnym, aby służyć. Praktyka udzielania Ćwiczeń duchowych z kierownictwem indywidualnym*, przeł. J. Zawojski, Wydawnictwo WAM, Kraków 1993.

Lefrank A., *Przemiana w Chrystusa. Przewodnik po dynamice Ćwiczeń duchowych*, przeł. G. Rawski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016.

Lewis J., *Connaissance des Exercices spirituels de saint Ignace*, Bellarmin, Montréal 1981.

Liebert E., *The Limits of Adaptability: The Eighteenth Annotation in Developmental Perspective*, „The Way” 2003, t. 42, s. 107–123.

- López Tejada D., *Los Ejercicios Espirituales de san Ignacio de Loyola. Comentario y textos afines*, Edibesa, Madrid 1998.
- Marty F., *Sentir et goûter. Les sens dans les „Exercices spirituels” de saint Ignace*, Cerf, Paris 2005.
- Meschler M., *El libro de los Ejercicios de S. Ignacio de Loyola*, traducido de la última edición alemana por P. Antonio M. Arregui, Imprenta Privada del Colegio, Oña 1913.
- Neuner J., *W drodze z Chrystusem. Biblijny przewodnik trzydziestodniowych rekolekcji opartych na Ćwiczeniach Duchownych św. Ignacego Loyoli*, przeł. B. Steczek, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 1992.
- Nicolau M., *A quiénes se debe dar todos los Ejercicios y a quiénes sólo algunos?*, „Manresa” 1954, t. 26, s. 23–29.
- O’Brien K., *Ćwiczenia duchowe. Przewodnik po przygodzie życia*, przeł. G. i A. Gomola, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016.
- Oleniacz T., *Ogólny sposób postępowania w czasie Ćwiczeń duchowych*, w: *Podstawy ignacjańskiego kierownictwa duchowego. Wokół Adnotacji Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*, red. W. Królikowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, s. 87–109.
- Orúa A., *La quinta Anotación*, „Manresa” 1933, t. 9, s. 336–344.
- Ossa Bezanilla M., *El respecto a Dios en los Ejercicios de San Ignacio*, „Manresa” 1955, t. 27, s. 257–262.
- Pinard de la Boullaye H., *Sentir, sentimiento, sentido dans le style de Saint Ignace*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 1956, t. 25, s. 416–430.
- Podstawy ignacjańskiego kierownictwa duchowego. Wokół Adnotacji Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*, red. W. Królikowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016.
- Puiggrós L., *Los Ejercicios y sus adaptaciones*, „Manresa” 1925, t. 1, s. 204–209.
- Pujadas L., *Comentario a la primera anotación*, „Manresa” 1933, t. 9, s. 158–168.
- Remmert G., *El diálogo como marco de los Ejercicios*, „Manresa” 1976, t. 48, s. 219–230.
- Rendina S., *Commento alle Annotazioni riguardanti il ruolo di chi dà gli Esercizi e il senso del colloquio frequente con l’esercitante*, „Appunti di spiritualità” 1986, nr 16, s. 34–40.
- Riera F., *Ejercicios en la vida ordinaria para comunidades cristianas de ambientes populares*, „Manresa” 1989, t. 61, s. 67–76.

Rossi de Gasperis F., *Sentieri di vita. La dinamica degli Esercizi ignaziani nell'itinerario delle Scritture*, Paoline, Milano 2005.

Ruiz Jurado M., *En torno a la gracia de acatamiento amoroso*, „Manresa” 1963, t. 35, s. 145–154.

Ruiz Jurado M., *Lo scopo degli Esercizi spirituali e la loro natura pedagogica*, „Appunti di spiritualità” 1996, nr 43, s. 23–37.

Sagüés J., Cortabarría J., *El mes de Ejercicios Espirituales de San Ignacio de Loyola en la vida corriente*, Mensajero, Bilbao 2005.

Schiavone P., *Czy można żyć bez uczuć? Duchowość ignacjańska*, przeł. R. Zajczkowski, Wydawnictwo Salwator, Kraków 2009.

Schlicker J., *El Director de Ejercicios según las anotaciones y los Directorios*, „Manresa” 1930, t. 6, s. 237–249.

Segarra F., *Sobre la quinta Anotación*, „Manresa” 1929, t. 5, s. 142–148.

Św. Ignacy Loyola, *Pisma wybrane. Komentarze*, t. 2, oprac. M. Bednarz, przy współpracy A. Bobera, S. Filipowicza, R. Skórki, Wydawnictwo WAM, Kraków 1968, s. 12–14.

Tejerina A., *Anotación 17. La Entrevista*, „Manresa” 1989, t. 71, s. 337–342.

Tejerina A., *El diálogo en los Ejercicios de San Ignacio. La Entrevista (II)*, „Manresa” 2000, t. 72, s. 277–292.

Tetlow J.A., *Modalidades de Ejercicios*, w: *Diccionario de espiritualidad ignaciana (A–F)*, director J. García de Castro, Mensajero – Sal Terrae, Bilbao – Santander 2007, s. 697–703.

Tetlow J.A., *Scegliere Cristo nel mondo. Dare gli esercizi spirituali di sant'Ignazio secondo le Annotazioni diciotto e diciannove. Un manuale per i direttori e le guide*, traduzione, adattamento e introduzione a cura di L.M. Gilardi S.I., CIS, Napoli 2004.

Thio S., *La experiencia de Dios en los Ejercicios y en el diario espiritual de S. Ignacio*. „Que el mismo Criador y Señor se comuniquen a la su ánima devota...” [15], „Manresa” 1989, t. 61, s. 343–354.

Tomlinson I., *Is the nineteenth Annotation the full Exercises?*, „The Way” 1984, t. 49, s. 13–20.

Truhlar K., *L'état d'âme demandé par saint Ignace au retraitant qui commence les Exercices*, „Nouvelle revue théologique” 1951, t. 73, s. 399–404.

Vargas Cano de Santayana M., *La Anotación 15.ª de los Ejercicios Espirituales de San Ignacio de Loyola. La rectitud de intención del que da los Ejercicios y su interpretación en algunos comentarios clásicos*, UPC, Madrid 2017.

Viard C., *Il ruolo di chi dà gli Esercizi*, „Appunti di spiritualità” 1986, nr 16, s. 24–33.

Wamy P., *Les Annotations des Exercices de saint Ignace. Essai d'analyse et de classification*, „Bibliothèque des Exercices” 1910, nr 29–30, s. 1–80.

Wennemer C., *El ejercitante. Según las 20 anotaciones de San Ignacio*, „Manresa” 1932, t. 8, s. 45–60.

Wokół Annotacji Ćwiczeń. Referaty VI Kursu Duchowości Ignacjańskiej. Czechowice-Dziedzice 15–19 września 1986, „Zaskale”, Kraków 1987.

b) Inne opracowania

Abad C., *El Venerable P. Luis de la Puente, de la Compañía de Jesús. Sus libros y su doctrina espiritual*, Universidad Pontificia Comillas, Santander 1954.

Albareda A., *Sant Ignasi a Montserrat*, Monestir de Montserrat, Montserrat 1935.

Ambruzzi L.-M., *The Spiritual Exercises of St. Ignatius*, St. Joseph's College, Bangalore 1955.

Antoncich R., *San Ignacio y la „ayuda a los prójimos”. Proyecciones para los tiempos actuales*, „Manresa” 1991, t. 63, s. 341–356.

Aquaviva K., *Środki zaradcze na choroby duszy*, przeł. S. Ziemiański, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

Araquil V. de, *¿San Ignacio de Loyola, doctor de la Iglesia?*, „Surge” 1948, nr 6, s. 248–253.

Arellano T., *Defensa de las tandas de cinco días*, „Manresa” 1954, t. 26, s. 187–206.

Astrían A., *Historia de la Compañía de Jesús en la Asistencia de España*, t. 1, Administración de Razón y Fe, Madrid 1912.

Augustyn J., *Ćwiczenia duchowne jako podstawa pedagogiki ignacjańskiej*, w: *Pedagogika ignacjańska. Historia. Teoria. Praktyka*, red. A. Królikowska, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum” – Wydawnictwo WAM, Kraków 2010, s. 13–22.

Augustyn J., *Doświadczyć zbawienia. Droga do przebycia*, w: *Droga wyzwolenia. Dynamika Pierwszego tygodnia Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*, red. J. Augustyn, Wydawnictwo WAM, Kraków 1998, s. 17–32.

Bakker L., *Libertad y experiencia. Historia de la redacción de las Reglas de Discreción de Espíritus, en Ignacio de Loyola*, Mensajero – Sal Terrae, Bilbao – Santander 1995.

Baldé F., „*Le Christ Notre Seigneur*” chez Ignace de Loyola, *peut-on penser une christologie ignacienne?*, Centre Sèvres, Paris 1991.

Barthes R., *Préface de St. Ignace de Loyola, Exercices Spirituels*, Ed. Union Générale d'Éditions, Paris 1972.

Basabe E., *Expansión de los Ejercicios en la Iglesia*, „Miscelánea Comillas” 1956, t. 14, nr 25, s. 327–382.

Batllori M., *Casanovas Camprubí, Ignacio*, w: *Diccionario Historico de la Compañía de Jesús. Biográfico-temático*, red. Ch. O'Neill, J. Domínguez, t. 1, Universidad Pontificia Comillas, Madrid 2001, s. 677–678.

Batory A., *Uczucia. Aspekt psychologiczny*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 19, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2013, k. 1281–1282.

Bednarz M., *Jezuici a religijność polska (1564–1964)*, „*Nasza Przeszłość*” 1964, nr 20, s. 149–224.

Benedykt XVI, *Światłość świata*, przeł. P. Napiwodzki, Znak, Kraków 2011.

Benedykt XVI, *Świętość nigdy nie wychodzi z mody*, „*L'Osservatore Romano*”, wyd. polskie, 2010, nr 8–9, s. 24–26.

Bernard Ch.A., *Éléments pour un directoire des Exercices*, CIS, Roma 1978.

Bernard Ch.A., *Il significato degli Esercizi di S. Ignazio*, „*Appunti di spiritualità*” 1996, nr 43, s. 41–53.

Bernard Ch.A., *Pour mieux Donner les Exercices ignatiens*, CIS, Roma 1980.

Bernard Ch.A., *Signification des Exercices de saint Ignace*, „*Revue d'ascétique et de mystique*” 1968, t. 45, s. 241–261.

Bernard-Maitre H., *Essai historique sur les Exercices de Saint Ignace de Loyola depuis la conversion d'Ignace (1521) jusqu'à la publication du Directoire (1599)*, Museum Lessianum, Louvain 1926.

Bernard-Maitre H., *Le Père Jean-Philippe Roothaan e la Vulgate latine des Exercices de saint Ignace*, „*Revue d'ascétique et de mystique*” 1961, t. 37, s. 193–210.

Bernard-Maitre H., *Le texte des Exercices spirituels de saint Ignace*, „*Revue d'acétique et de mystique*” 1952, t. 33, s. 210–229.

Berzal R., *Ejercicios Espirituales y Cursos de Oración*, „*Manresa*” 1984, t. 56, s. 45–58 i 151–165.

- Bianchi E., *Walka o życie. Poznać i zwalczyć grzechy główne*, przeł. K. Stopa, Wydawnictwo Homo Dei, Kraków 2014.
- Black D.M., *Psychoanaliza i religia w XXI wieku. Współzawodnictwo czy współpraca?*, przeł. A. Skórzak, Wydawnictwo WAM, Kraków 2009.
- Blanch A., *Deseo*, w: *Diccionario de espiritualidad ignaciana (A-F)*, Mensajero – Sal Terrae, Bilbao – Santander 2007, s. 564–570.
- Bolewski J., *Boska bezstronność. Przeciw obojętności*, „Życie Duchowe” 2009, nr 60, s. 98–105.
- Bolewski J., *Boża miłość i bezstronność*, „Życie Duchowe” 2010, nr 61, s. 91–97.
- Bolewski J., *Tajemnica bezstronności Jezusa*, „Życie Duchowe” 2010, nr 62, s. 95–101.
- Bolewski J., *Zająć się ogniem. Odkrywanie duchowości ignacjańskiej*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2001.
- Böhmer H., *Die Jesuiten*, B.G. Teubner, Leipzig 1907.
- Busto J.R. *Exégesis y contemplación*, „Manresa” 1992, t. 64, s. 15–23.
- Calveras J., *Acerca del copista del autógrafo de los Ejercicios*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 1961, t. 30, s. 245–263.
- Calveras J., *Aplicaciones de los Ejercicios*, „Manresa” 1953, t. 25, s. 225–256.
- Calveras J., *Ejercicios espirituales. Directorio y Documentos de S. Ignacio de Loyola*, wyd. 2, Editorial Balmes, Barcelona 1958.
- Calveras J., *El origen de los Ejercicios según el P. Nadal*, „Manresa” 1954, t. 26, s. 263–288.
- Calveras J., *Estudios sobre la redacción de los textos latinos de los Ejercicios anteriores a la Vulgata*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 1962, t. 31, s. 3–99.
- Calveras J., *La inspiración de los ejercicios*, „Estudios eclesiásticos” 1956, t. 30, s. 391–414.
- Calveras J., *Los últimos retoques del texto de los Ejercicios*, „Manresa” 1959, t. 31, s. 261–280.
- Calveras J., *Más precisiones sobre la cronología del autógrafo de los Ejercicios*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 1963, t. 32, s. 322–328.
- Calveras J., *Qué fruto se ha de sacar de los Ejercicios Espirituales de San Ignacio. Texto para cursillos de Ejercicios*, wyd. 2, ELR, Barcelona 1950.

Calveras J., *Práctica de los Ejercicios intensivos*, wyd. 3, Balmes, Barcelona 1955.

Calveras J., *San Ignacio en Montserrat y Manresa a través de los procesos de canonización*, ELR, Barcelona 1956.

Calveras J., *Sentido de los Ejercicios en el sistema espiritual de San Ignacio*, „Manresa” 1956, t. 28, s. 151–168.

Casanova J., *Religie publiczne w nowoczesnym świecie*, przeł. T. Kunz, Zakład Wydawniczy «Nomos», Kraków 2005.

Casanovas I., *Transformación espiritual de S. Ignacio por los Ejercicios*, „Manresa” 1925, t. 1, s. 5–17.

Casanovas I., *Comentario y explicación de los Ejercicios Espirituales de San Ignacio de Loyola*, t. 1: *Introducción. Teoría – Directorio – Preparación*; t. 2: *Documentos*; t. 3: *Explicación de las meditaciones de 1.ª semana*; t. 4: *Explicación de las meditaciones de 2.ª semana*; t. 5: *Explicación de las meditaciones de 3ª semana*; t. 6: *Explicación de las meditaciones de 4ª semana*, Balmes, Barcelona 1945–1948.

Catalá T., *Cuando sentimos que es Dios quien nos mueve. Discernir la consolación*, „Manresa” 2003, t. 75, s. 221–234.

Caussette J.B. de, *Mélanges oratoires: oraisons funèbres, panégyriques et autres discours de circonstances*, t. 1, Alfred Vromant Éditeurs, Paris 1876.

Cavedini P., *Jak podejmować właściwe decyzje. Poradnik*, przeł. B. Bochenek, Wydawnictwo „Bratni Zew”, Kraków 2007.

Cebollada P., *La espiritualidad ignaciana: „ayudar a las ánimas”*, „Communio. Revista Católica Internacional” 1994, t. 16, nr 3, s. 218–232.

Cebollada P., *Liberalidad*, w: *Diccionario de Espiritualidad Ignaciana (G–Z)*, t. 2, Mensajero – Sal Terrae, Bilbao – Santander 2007, s. 1124–1126.

Chapelle A., *La pratique littéraire des Exercices spirituels individuellement guidés*, CIS, Roma 1986.

Chapelle A. Rouwez J., *Les Exercices spirituels d'Ignace de Loyola. Un commentaire littéral et théologique*, EIET, Bruxelles 1990.

Chércoles A., *La afectividad y los deseos en los Ejercicios Espirituales*, EIDES, Barcelona 1994.

Cieślak S., *Dzieje i znaczenie Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*, „Rocznik Wydziału Pedagogicznego WSFP Ignatianum w Krakowie” 2008, s. 39–56.

Codina A., *Los orígenes de los Ejercicios espirituales de San Ignacio de Loyola. Estudio histórico*, Balmes, Barcelona 1926.

Codina V., *Jesucristo*, w: *Diccionario de Espiritualidad Ignaciana (G-Z)*, Mensajero – Sal Terrae, Bilbao – Santander 2007, s. 1071–1077.

Concordancia ignaciana, red. I. Echarte, Mensajero – Sal Terrae, Bilbao – Maliaño 1996.

Corella J., *Los grandes deseos de los Ejercicios y sus traducciones para el momento presente*, „Manresa” 1994, t. 66, s. 297–309.

Corella J., *Sentir la Iglesia. Comentario a las reglas ignacianas para el sentido verdadero de Iglesia*, Mensajero – Sal Terrae, Bilbao – Santander 1996.

Courel F., *La fin unique de la Compagnie de Jésus*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 1966, t. 35, s. 186–211.

Co zabrać ze sobą? Po Fundamencie Ćwiczeń duchownych, red. J. Augustyn, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.

Co zabrać ze sobą? Po pierwszym tygodniu Ćwiczeń duchownych, red. J. Augustyn, Wydawnictwo WAM, Kraków 2009.

Co zabrać ze sobą? Po drugim tygodniu Ćwiczeń duchownych, red. J. Augustyn, Wydawnictwo WAM, Kraków 2009.

Co zabrać ze sobą? Po trzecim tygodniu Ćwiczeń duchownych, red. J. Augustyn, Wydawnictwo WAM, Kraków 2011.

Co zabrać ze sobą? Po czwartym tygodniu Ćwiczeń duchownych, red. J. Augustyn, Wydawnictwo WAM, Kraków 2011.

Co zabrać ze sobą? Po syntezie Ćwiczeń duchownych, red. J. Augustyn, Wydawnictwo WAM, Kraków 2010.

Cusson G., *Pédagogie de l'expérience spirituelle personnelle*, Desclée de Brouwer – Bellarmin, Paris – Montréal 1968.

Dalmases C. de, *Ignacy Loyola. Życie i dzieło*, przeł. B. Steczek, A. Wolanin, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Dalmases C. de, *Juan Codure autor probable de la explicación de los Ejercicios atribuida a Polanco*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 1968, t. 37, s. 145–152.

Dalmases C. de, *Los estudios del P. Calveras sobre el texto de los Ejercicios*, „Manresa” 1965, t. 37, s. 385–406.

Dalmases C. de, *Notas ignacianas. ¿Quién fue el copista del Autógrafo de los Ejercicios?*, „Estudios eclesiásticos” 1950, t. 24, s. 98–101.

Dalmases C. de, *Texte autographe des Exercices Spirituels e documents contemporains (1526–1615)*, Desclée de Brouwer, Paris 1986.

Daniélou J., *Retraite ignatienne et tradition chrétienne*, „Christus” 1956, nr 10, s. 152–170.

Decloux S., *En todo amar y servir. Para una comprensión del lema ignaciano*, „Manresa” 1991, t. 63, s. 7–31.

Dekrety i Dokumenty 35. Kongregacji Generalnej Towarzystwa Jezusowego. Rzym 2008, Wydawnictwo WAM, Kraków – Warszawa 2008.

Dekrety i Dokumenty 36. Kongregacji Generalnej Towarzystwa Jezusowego. Rzym 2016, Wydawnictwo WAM, Kraków – Warszawa 2017.

Delgado F., *Rey tan liberal y humano*, „Manresa” 1988, t. 60, s. 83–87.

Demoustier A., *L'uomo è stato cerato per...*, „Appunti di spiritualità” 1989, nr 24, s. 21–30.

Demoustier A., *Trouver Dieu en toutes choses*, „Christus” 1993, nr 195, s. 8–20.

Denis A., *Commentarii in Exercitia spiritualia S.P.N. Ignatii: concionatoribus etiam accommodati*, t. 1–4, Excudebant L. and A. Godenne, Mechliniae 1891–1893.

Derdziuk A., *Wielkoduszność*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 20, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2014, k. 517–518.

Dias T., *Sentido cristológico del «Principio y fundamento»*, „Manresa” 1972, t. 44, s. 53–68.

Diccionario de espiritualidad ignaciana, t. 1–2. Grupo de Espiritualidad Ignaciana, director J. García de Castro, Editores P. Cebollada, J. Carlos Coupeau, J. Melloni, D.M. Molina, R. Zas Friz, Mensajero – Sal Terrae, Bilbao – Santander 2007.

Diccionario histórico de la Compañía de Jesús. Biográfico-temático, red. Ch. O'Neill, J. Domínguez, Universidad Pontificia Comillas, Madrid 2001.

Dictionnaire de spiritualité. Ascétique et mystique. Doctrine et histoire, fondé par M. Viller, F. Cavallera, J. de Guibert, continué par A. Rayez, A. Derville et A. Solignac, avec le concours d'un grand nombre de collaborateurs, Beauchesne, t. 1–17, Paris 1932–1995.

Diego L. de, *Magis (más)*, w: *Diccionario de espiritualidad ignaciana*, (G–Z), t. 2, Mensajero – Sal Terrae, Bilbao – Santander 2007, s. 1155–1158, 1166–1168.

Dietsch J.-C., *Los Ejercicios espirituales y el Credo*, „Centrum Ignatianum Spiritualitatis” 1980, t. 35, s. 41–49.

Dizionario enciclopedico di spiritualità, t. 1–3, a cura di E. Ancilli e del Pontificio Istituto di Spiritualità del Teresianum, CNE, Roma 1992.

Dobbelaere K., *Sekularyzacja. Trzy poziomy analizy*, przeł. R. Babińska, Zakład Wydawniczy «Nomos», Kraków 2008.

Droga duchowego uporządkowania i miłości. Podstawowe pojęcia w duchowości ignacjańskiej, red. W. Królikowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2017.

Dudon P., *Geneza Ćwiczeń duchownych*, „Myśl Rekolekcyjna” 1937, nr 1, s. 244–259.

Dudon P., *Saint Ignace de Loyola*, Beauchesne, Paris 1934.

Elorduy E., *Suárez Francisco*, w: *Diccionario Histórico de La Compañía de Jesús. Biográfico-Temático*, t. 4, red. Ch. O’Neill, J. Domínguez, Universidad Pontificia Comillas, Madrid 2001, s. 3654–3656.

Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995, opracował L. Grzebień przy współpracy zespołu jezuitów, Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego, Instytut Kultury Religijnej, Wydawnictwo WAM, Kraków 1996.

Enciclopedia Cattolica, red. P. Paschini, Ente per l’Enciclopedia cattolica e per il Libro cattolico, Città del Vaticano 1951.

English J.J., *Spiritual Freedom: From an Experience of the Exercises to the Art of Spiritual Guidance*, Loyola University Press, Chicago 1995.

Etxeberria J.J., *Votos*, w: *Diccionario de espiritualidad ignaciana (G–Z)*, Mensajero – Sal Terrae, Bilbao – Santander 2007, s. 1790–1794.

Falkner A., *Relaciones de San Ignacio con los Cartujos como causa del influjo de la tradición cartujana sobre los Ejercicios Espirituales*, w: *Las fuentes de los Ejercicios Espirituales de San Ignacio. Actas del Simposio Internacional (Loyola, 15–19 septiembre 1997)*, red. J. Plazaola, Mensajero, Bilbao 1998, s. 429–452.

Falkner A., *Was las Iñigo de Loyola auf seinem Krankenlager?*, „Geist und Leben” 1988, t. 61, s. 259–264.

Federici G.C., *Cammino ignaziano. Gli «Esercizi spirituali» di sant’Ignazio di Loyola*, Messaggero di sant’Antonio – Editrice, Padova 2005.

Fessard G., *La dialectique des Exercices Spirituels de saint Ignace de Loyola*, t. 1, Aubier, Paris 1956.

Fiorito M.A., *Cristocentrismo del Principio y Fundamento de San Ignacio*, „Ciencia y fe” 1961, t. 17, s. 3–42.

Fouqueray H., *Histoire de la Compagnie de Jésus en France des origines à la suppression (1528–1762)*, Bureaux des Études, Paris 1922.

Fülöp-Miller R., *Macht und Geheimnis der Jesuiten*, Knauer Verlag, Berlin 1929.

Gagliardi A., *Commentaire des Exercices spirituels d’Ignace de Loyola (1590). Suivi de Abrégé de la perfection chrétienne (1588)*, introduction par A. Derville, traduction par F.J. Legrand, J. Kiryllo, F. Évain, C. Flipo, Desclée de Brouwer – Bellarmin, Paris 1996.

Gagliardi A., *Commentarii seu Explicationes in Exercitia spiritualia Sancti Patris Ignatii de Loyola*, Desclée de Brouwer et Societatis Iesu, Brugis 1882.

Gagliardi A., *Direttorio spirituale*, red. D. Libanori, San Paolo, Roma 2012.

Gagliardi A., *Una via per andare a Dio. Esposizione della dottrina spirituale della Compagnia di Gesù dedicata ai Padri e ai Fratelli affinché possano conoscerla perfettamente*, traduzione dall’originale latino di G. Raffo, „Appunti di spiritualità” 2001, nr 56, s. 12–131.

Gallagher T.M., *Rozeznawanie woli Bożej. Św. Ignacy uczy jak podejmować lepsze decyzje*, przeł. M. Chojnacki, Wydawnictwo WAM, Kraków 2015.

García Domínguez L.M., *Desolación, depresión y tristezas ambivalentes*, „Manresa” 2003, t. 75, s. 359–375.

García Hirschfeld C., *Espiritualidad de la pausa. La „repetición” en el texto de los Ejercicios*, „Manresa” 2002, t. 74, s. 153–166.

García Mateo R., *Acatamiento-Reverencia*, w: *Diccionario de espiritualidad ignaciana (A–F)*, Mensajero – Sal Terrae, Bilbao – Santander 2007, s. 77–79.

García Mateo R., *El misterio de la vida de Cristo en los Ejercicios ignacianos y en el Vita Christi Cartujano*, BAC, Madrid 2002.

García Mateo R., *Ignacio de Loyola. Su espiritualidad y su mundo cultural*, Mensajero, Bilbao 2000.

García Mateo R., *La «gran mutación» de Iñigo a la luz del Vita Christi cartujano*, „Manresa” 1989, t. 61, s. 31–44.

García-Villoslada R., *Sant’Ignazio di Loyola. Una nuova biografia*, Paoline, Milano 1990.

Garrigou-Lagrange R., *Trzy okresy życia wewnętrznego wstępem do życia w niebie*, przeł. T. Landy, wyd. 3, Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, Niepokalanów 2001.

Gennaro C., *Liberalità*, w: *Dizionario enciclopédico di spiritualità*, t. 2, a cura di E. Ancilli e del Pontificio Istituto di Spiritualità del Teresianum, CNE, Roma 1992, s. 1438–1439.

Gensac H. de, *Le Gaudier (Antoine)*, w: *Dictionnaire de spiritualité. Ascétique et mystique. Doctrine et histoire*, t. 9, fondé par M. Viller, F. Cavallera, J. de Guibert, continué par A. Rayez, A. Derville et A. Solignac, avec le concours d'un grand nombre de collaborateurs, Beauchesne, Paris 1932–1995, kol. 529–539.

Giuliani M., *Cristo en la experiencia de la primera semana*, „Manresa” 1996, t. 68, s. 227–231.

Giuliani M., *Dieu notre Créateur et Rédempteur*, „Christus” 1959, t. 6, s. 329–344.

Goffi T., *Magnanimità*, w: *Dizionario enciclopédico di spiritualità*, t. 2, a cura di E. Ancilli e del Pontificio Istituto di Spiritualità del Teresianum, CNE, Roma 1992, s. 1481–1483.

González Faus J.I., *El mal y la misericordia. Introducción a la Primera Semana de los Ejercicios*, „Eides” 2008, t. 52, s. 7–20.

González L., Iparraguirre I., *Ejercicios Espirituales. Comentario pastoral*, BAC, Madrid 1965.

González Magaña J.E., *Apartamiento*, w: *Diccionario de espiritualidad ignaciana (A–F)*, Mensajero – Sal Terrae, Bilbao – Santander 2007, s.179–181.

Grandmaison L., *Les «Exercices» de S. Ignace dans l'édition des Monumenta*, „Recherches de science religieuse” 1920, t. 10, s. 391–408.

Granero J., *Las contemplaciones de la tercera semana*, „Manresa” 1955, t. 27, s. 35–41.

Grom B., *Psychologia religii. Ujęcie systematyczne*, przekład i wprowadzenie H. Machoń, Wydawnictwo WAM, Kraków 2009.

Guibert J. de, *La spiritualité de la Compagnie de Jésus*, IHSI, Roma 1953.

Guillén A., *El valor pedagógico de la desolación*, „Manresa” 2003, t. 75, s. 345–357.

Guillén A., *Las adiciones en los Ejercicios en la vida ordinaria*, „Manresa” 1997, t. 69, s. 147–155.

Guillén A., *Las cuatro semanas de los Ejercicios en una sola contemplación*, „Manresa” 1996, t. 68, s. 5–15.

Hamel E., *Cómo presentar hoy el Decálogo en los Ejercicios*, „Centrum Ignatianum Spiritualitatis” 1980, t. 35, s. 50–68.

Hausherr I., *Abnégation, renoncement, mortification*, „Christus” 1959, nr 6, s. 182–195.

Hertling L., *De usu nominis Exercitiorum Spiritualium ante S. Ignatium*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 1933, t. 2, s. 316–318.

Hyma A., *The Original Version of «De imitatione Christi» by Gerard Zerbolt of Zutphen*, „Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht” 1950, t. 69, s. 1–41.

Iglesias Rivas M.E., *Los Ejercicios como encuentro con Cristo*, „Manresa” 1967, t. 39, s. 113–124.

Iparraguirre I., *Comentarios de los Ejercicios ignacianos (siglos XVI–XVIII). Repertorio crítico*, Institutum Historicum Societatis Iesu, Roma 1967.

Iparraguirre I., *Historia de la práctica de los Ejercicios Espirituales de San Ignacio de Loyola*; t. 1: *Práctica de los Ejercicios Espirituales de San Ignacio en la vida de su autor (1522–1556)*, El Mensajero de Corazón de Jesús – Institutum Historicum Societatis Iesu, Bilbao – Roma, 1946; t. 2: *Desde la muerte de S. Ignacio hasta la promulgación del Directorio Oficial (1556–1599)*, El Mensajero de Corazón de Jesús – Institutum Historicum Societatis Iesu, Bilbao – Roma 1955.

Iparraguirre I., *Ignace de Loyola (saint). 2. Les Exercices spirituels*, w: *Dictionnaire de spiritualité. Ascétique et mystique. Doctrine et histoire*, t. 7, Beauchesne, Paris 1971, kol. 1266–1277.

Iparraguirre I., *Indices Manresa (1925–1997)*, „Manresa” 1998, t. 70, s. 11–111.

Iparraguirre I., *Introduzione allo studio degli Esercizi*, PUG, Roma 1951.

Iparraguirre I., *La primera aprobación Pontificia de los Ejercicios*, „Hechos y Dichos” 1948, t. 23, s. 455–464.

Iparraguirre I., *Orientaciones bibliográficas sobre san Ignacio de Loyola*, 2ª edición renovada y puesta al día, Institutum Historicum Societatis Iesu, Roma 1965.

Iparraguirre I., *Para la historia de la oración en el Colegio Romano durante la segunda mitad del siglo XVI*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 1946, t. 15, s. 77–126.

Iparraguirre I., *San Ignacio de Loyola, patrono de los Ejercicios*, „Hechos y Dichos” 1947, t. 22, s. 691–695.

Jacyniak A., *Zrozumieć bliźniego. Ignacjańskie inspiracje do chrześcijańskiego dialogu*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2010.

Jalics F., *Towarzyszenie duchowe. Wspólne wzrastanie w wierze*, przeł. A. Ziernicki, Wydawnictwo WAM, Kraków 2017.

- Jalics F., *W szkole Jezusa. Cztery etapy duchowego rozwoju*, przeł. J. Poznański, Wydawnictwo WAM, Kraków 2015.
- James W., *Doświadczenia religijne*, przeł. J. Hempel, Zakład Wydawniczy «Nomos», Kraków 2001.
- Janik P., *Rachunek sumienia ogólny o mowie*, w: *Znaczenie refleksji w duchowości ignacjańskiej. Wokół rachunku sumienia według św. Ignacego Loyoli*, red. W. Królikowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2017, s. 95–106.
- Janssen J., *L'Allemagne et la réforme*, t. 4, Plon, Paris 1895.
- Jasiński A., *Pokusa*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 15, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2011, k. 1034–1036.
- Jiménez J., *Formación progresiva de los Ejercicios ignacianos*, „Anales de la Facultad de Teología” 1968–1969, t. 20, s. 23–116; 1970, t. 21, s. 23–116.
- Jong-Hyeok L.S., *The Christological Vision of the Spiritual Exercises of St. Ignatius of Loyola and the Hermeneutical Principle of Sincerity (Chèng) in the Confucian Tradition*, PUG, Roma 1992.
- Kiechle S., *Vencerse a sí mismo*, w: *Diccionario de espiritualidad ignaciana (G–Z)*, Mensajero – Sal Terrae, Bilbao – Santander 2007, s. 1754–1757.
- Kierownictwo duchowe według św. Ignacego Loyoli*, red. W. Królikowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013.
- Kołaczkowski J., *Słownik języka i kultury jezuitów polskich*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.
- Kotłowski T., *Sentir w duchowości ignacjańskiej*, w: *Droga duchowego uporządkowania i miłości. Podstawowe pojęcia w duchowości ignacjańskiej*, red. W. Królikowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2017, s. 179–196.
- Kotłowski T., *Z sercem hojnym i rozpalonym miłością. O mistyce ignacjańskiej*, Wydawnictwo Rhetos, Warszawa 2005.
- Kotyła N., *Wyzwolił ducha. Człowiek współczesny a Ćwiczenia Duchowe św. Ignacego Loyoli. Próba konfrontacji człowieka doby sekularyzacji z Ćwiczeniami Duchowymi św. Ignacego Loyoli*, Wydawnictwo WAM, Kraków 1998.
- Kraetzing A., *Janssen i historia reformacji*, [b. tłum.], Wydawnictwo Armo-ryka, Sandomierz 2016.
- Królikowski P., *Uczucia. Aspekt religijny*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 19, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2013, k. 1282–1283.
- Królikowski W., *Aby lepiej dawać Ćwiczenia duchowe*, „Studia Bobolanum” 2004, nr 1, s. 139–153.

Królikowski W., *Duchowy rozwój. Dynamika Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

Królikowski W., *Ignacjańskie agere contra – działać przeciw*, w: *Droga duchowego uporządkowania i miłości. Podstawowe pojęcia w duchowości ignacjańskiej*, red. W. Królikowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2017, s. 113–128.

Królikowski W., *Wstęp*, w: J. Augustyn, *Ćwiczenia duchowne w praktyce. Uwagi odnoszące się do udzielania i odprawiania Ćwiczeń duchownych św. Ignacego Loyoli z pełnym milczeniem i indywidualnym prowadzeniem*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 7–13.

Królikowski W., *Zasada i Fundament Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli*, „Studia Bobolanum” 2004, nr 3, s. 99–114.

Kucharski K., *Abyśmy żyli już nie dla siebie. Rekolekcje oparte na „Ćwiczeniach duchownych” św. Ignacego Loyoli: Tydzień czwarty*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Kucharski K., *Chodźcie za mną. Rekolekcje oparte na „Ćwiczeniach duchownych” św. Ignacego Loyoli: Tydzień drugi*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Kucharski K., *Nawróć nas, Panie, do Ciebie wrócimy. Rekolekcje oparte na „Ćwiczeniach duchownych” św. Ignacego Loyoli: Tydzień pierwszy*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Kucharski K., *Weź mój krzyż. Rekolekcje oparte na „Ćwiczeniach duchownych” św. Ignacego Loyoli: Tydzień trzeci*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Labarrière J.-P., *The Christology that is at Work in the Second Week*, „Centrum Ignatianum Spiritualitatis” 1979, t. 10, s. 55–71.

Ladd K.L., Spilka B., *Psychologia modlitwy. Spojrzenie naukowe*, przeł. M. Chojnacki, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014.

Lambert W., *Słownik duchowości ignacjańskiej*, przeł. O. Fendrych, Wydawnictwo WAM, Kraków 2001.

Larrañaga V., *La revisión total de los Ejercicios por san Ignacio, ¿en París, o en Roma?*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 1956, t. 25, s. 396–415.

Larrañaga V., *San Ignacio de Loyola. Estudios sobre su vida, sus obras, su espiritualidad*, Hechos y Dichos, Zaragoza 1956.

Las fuentes de los Ejercicios espirituales de San Ignacio, red. J. Plazaola, Mensajero, Bilbao 1998.

Le Gaudier A., *De la Perfection de la Vie Spirituelle*, t. 1–4, Dewit, Bruxelles 1909.

Le Gaudier A., *Introductio ad solidam perfectionem per manuductionem ad S.P. N. Ignatii Exercitia Spiritualia integro mense obeunda*, Apud Petrum Guillimin, Lugduni 1664.

Lefrank A., *Umwandlung in Christus. Die Dynamik des Exerzitien-Prozesses*, Echter Verlag, Würzburg 2009. Tłumaczenie polskie: A. Lefrank, *Przemiana w Chrystusa. Przewodnik po dynamicznych Ćwiczeniach duchowych*, przeł. G. Rawski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016.

Leksykon duchowości katolickiej, red. M. Chmielewski, Wydawnictwo „M”, Lublin – Kraków 2002.

Lera J.M., „*Conocimiento interno del Señor*”. *Perfiles cristológicos de la experiencia religiosa de Ignacio de Loyola*, „*Estudios eclesíasticos*” 1985, t. 60, s. 97–114.

Leturia P. de, *El gentilhomme Iñigo López de Loyola en su patria y en su siglo*, wyd. 2, Estudio histórico, Labor, Barcelona 1949.

Leturia P. de, *Estudios Ignacianos*, t. 1: *Estudios biográficos*, IHSI, Roma 1957.

Leturia P. de, *Estudios ignacianos*, t. 2: *Estudios espirituales*, IHSI, Roma 1957.

Leturia P. de, *Génesis de los Ejercicios de San Ignacio y su influjo en la Compañía de Jesús (1521–1540)*, „*Archivum Historicum Societatis Iesu*” 1941, t. 10, s. 16–59.

Lewis J., *La connaissance spirituelle dans les Exercices*, „*Cahiers de spiritualité ignatienne*” 1981, nr 19, s. 178–195.

Lewis J., *Le principe et fondement des Exercices*, „*Cahiers de spiritualité ignatienne*” 1982, nr 6, s. 189–203.

Lewis M.A., *Ayuda a las ánimas*, w: *Diccionario de espiritualidad ignaciana (A–F)*, Mensajero – Sal Terrae, Bilbao – Santander 2007, s. 203–206.

Londoño Bernal F., *Primera Semana*, „*Apuntes ignacianos*” 2010, nr 59, s. 49–55.

Londoño Bernal F., *Tercera Semana de Pasión*, „*Apuntes ignacianos*” 2010, nr 59, s. 74–82.

Lop Sebastià M., *El Director de Ejercicios. La técnica ignaciana en la dirección de los Ejercicios*, Ediciones ELER, Barcelona 1965.

Lop Sebastià M., *El director y el ejercitante según los Directorios de Ejercicios*, Gráf. Templarios, Barcelona 1964.

Lop Sebastià M., *Estudios de los Directorios*, w: *Los Directorios de Ejercicios 1540–1599*, traducción, notas y estudio M. Lop Sebastià, Ediciones Mensajero – Sal Terrae, Bilbao – Santander 2000, s. 447–678.

- Losada J., *Cristología de la meditación del llamamiento del Rey temporal*, „Manresa” 1981, t. 54, s. 147–166.
- Losada J., *Presencia de Cristo Jesús en el Principio y Fundamento*, „Manresa” 1982, t. 54, s. 45–57.
- López Combarros F., *Encontrar a Dios en la oscuridad de la vida*, „Manresa” 1987, t. 59, s. 161–169.
- Lucchetti Bingemer M.C., *María*, w: *Diccionario de espiritualidad ignaciana (G–Z)*, t. 2, Mensajero – Sal Terrae, Bilbao – Santander 2007, s. 1195–1201.
- Lucarz S., *Jezus wobec pokusy*, „Życie Duchowe” 2007, nr 50, s. 7–13.
- Marek Z., *Pedagogika towarzyszenia. Perspektywa tradycji ignacjańskiej*, Akademia Ignatianum w Krakowie, Wydawnictwo WAM, Kraków 2017.
- Mariański J., *Kościół katolicki w Polsce w przestrzeni życia publicznego. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013.
- Mariański J., *Sekularyzacja – desekularyzacja – nowa duchowość. Studium socjologiczne*, Zakład Wydawniczy «Nomos», Kraków 2013.
- Marien F., *Our Lady and the Exercises*, „Woodstock Letters” 1953, nr 82, s. 224–237.
- Marín C.-H., *Los Ejercicios espirituales de San Ignacio de Loyola. Documentos pontificios*, Hechos y Dichos, Zaragoza 1952.
- Marín C.-H., *Spiritualia Exercitia secundum romanorum pontificum documenta*, Librería Religiosa, Barcelona 1941.
- Martini C.M., *Być z Jezusem. Medytacje nad Ewangelią św. Marka*, przeł. S. Wąsik, F. Błaszkiwicz, S. Patalan, Wydawnictwo WAM, Kraków 1997.
- Martini C.M., *Głosić Jezusa. Medytacje nad Ewangelią św. Łukasza*, przeł. S. Wąsik, F. Błaszkiwicz, Wydawnictwo WAM, Kraków 1999.
- Martini C.M., *I Vangeli. Esercizi spirituali per la vita cristiana*, (Opere Carlo Maria Martini, t. 2), Bompiani, Milano 2017.
- Martini C.M., *Kochać Jezusa. Medytacje nad Ewangelią św. Jana*, przeł. A. Sobejko, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.
- Martini C.M., *Odwaga zawierzenia. Rekolekcje*, przeł. J. Zychowicz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013.
- Martini C.M., *Słowa dla życia*, przeł. Z. Kasprzyk, Wydawnictwo WAM, Kraków 2015.
- Martini C.M., *Śladami Jezusa*, przeł. P. Blajerowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2000.

- Martínez-Gayol N., „*Ad maiorem Dei gloriam*”, w: *Diccionario de espiritualidad ignaciana*, (G–Z), t. 2, Mensajero – Sal Terrae, Bilbao – Santander 2007, s. 1158–1166.
- Melloni J., *La abnegación, una alternativa para nuestro tiempo*, „Manresa” 2001, t. 73, s. 419–427.
- Melloni J., *La connaissance intérieure dans les Exercices*, „Christus” 2001, nr 189, s. 98–109.
- Melloni J., *La mistagogía de los Ejercicios*, Mensajero – Sal Terrae, Bilbao – Santander 2001.
- Melloni J., *Sentir*, w: *Diccionario de espiritualidad ignaciana (G–Z)*, Mensajero – Sal Terrae, Bilbao – Santander 2007, s. 1613–1637.
- Mendiboure B., *Sens de la désolation spirituelle selon saint Ignace*, „Christus” 1988, nr 138, s. 227–240.
- Mercier V., *Concordance de l’Imitation de J. Christ et des Exercices Spirituels*, H. Oudin, Paris 1885.
- Michulek K., *Od Kongregacji Mariańskiej do Wspólnot Życia Chrześcijańskiego*, „Nasze Sprawy” 1989, nr 6, s. 8–10.
- Misiurek J., Słomka W., *Ćwiczenia duchowne Ignacego Loyoli*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1985, kol. 962–964.
- Młotek A., *Hojność*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 6, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1993, k. 1119–1120.
- Mohl A., *Ćwiczenia duchowne Świętego Ignacego czyli Rekolekcje ósmiodniowe wraz z dodatkowymi rozmyślaniami i kontemplacjami*, Drukarnia i stereotypia A. Kozińskiego, Kraków 1905.
- Mokrzycki B., *Duszo Chrystusowa. Modlitwa*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2010.
- Mollat D., *Le Christ dans l’expérience spirituelle de saint Ignace*, „Christus” 1954, nr 1, s. 23–47.
- Morel Ch., *Mortification*, w: *Dictionnaire de spiritualité. Ascétique et mystique. Doctrine et histoire*, t. 10, Beauchesne, Paris 1976, kol. 1791–1799.
- Mółka J., Steczek B., *Magis jezuickiej edukacji*, w: *Pedagogika ignacjańska wobec wyzwań współczesnego humanizmu*, red. W. Pasierbek, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008, s. 237–249.
- Mucci G., *Gagliardi, Achille*, w: *Diccionario historico de la Compañía de Jesús. Biográfico-temático*, t. 4, red. Ch. O’Neill, J. Domínguez, Universidad Pontificia Comillas, Madrid 2001, s. 1547–1548.

Natoński B., *Początki i rozwój Towarzystwa Jezusowego w Polsce, 1564–1580*, w: J. Brodrick, *Powstanie i rozwój Towarzystwa Jezusowego*, t. 1: *Początki Towarzystwa Jezusowego*, przeł. W. Baranowski, M. Bednarz, Wydawnictwo WAM, Kraków 1969, s. 414–424.

Nebreda A., *El camino de Ignacio. Estudio del acatamiento en los Ejercicios Espirituales*, „Manresa” 1960, t. 32, s. 45–66.

Neuner J., *A Biblical guide through thirty days of „Spiritual Exercises”*, wyd. 3, Gujarat Sahitya Prakash, Anand, India 1989.

Obras del Padre Luis de la Palma. Historia de la Sagrada Pasión. Camino espiritual. Práctica y breve declaración del Camino espiritual, introducción, estudio y notas de F.X. Rodríguez Molero, S.I., BAC, Madrid 1967.

O'Brien K., *The Ignatian Adventure: Experiencing the Spiritual Exercises of Saint Ignatius in Daily Life*, Loyola Press, Chicago 2011.

Orlandis R., *Índole y diversidad de las consolaciones espirituales en Santa Teresa y San Ignacio*, „Manresa” 1933, t. 9, s. 318–335.

Orlandis R., *La consolación de índole ascética en San Ignacio*, „Manresa” 1934, t. 10, s. 15–31.

Orlandis R., *Los tres estados de espíritu en el Libro de los Ejercicios*, „Manresa” 1934, t. 10, s. 113–139.

Orlandis R., *Del uso de las potencias naturales y de la consolación espiritual en los Ejercicios*, „Manresa” 1934, t. 10, s. 204–230.

Orlandis R., *El doble discernimiento de espíritus*, „Manresa” 1935, t. 11, s. 3–30.

Orlandis R., *La moción de los espíritus*, „Manresa” 1940, t. 13, s. 5–25.

Osuch K., *Modlitwa w szkole świętego Ignacego Loyoli*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2001.

Osuch K., *Programy Kursów Duchowości 1980–2005*, w: *W radości z Chrystusem. Wokół treści Czwartego Tygodnia Ćwiczeń Duchowych św. Ignacego Loyoli*, red. K. Osuch, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006, s. 209–234.

Osuch K., *Rachunek sumienia szczegółowy i ogólny. Jak codziennie ulepszać siebie, relacje z Bogiem i drugim człowiekiem*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2017.

Owen A.J., *The Holy Spirit Your Retreat Director: A Manual for a Directed Retreat Based on the Ignatian Exercises*, Alba House, New York 1979.

Pawlina K., *Nowa ewangelizacja i jej realizacja w Polsce po 1989 roku*, Wydawnictwo Sióstr Loretanek, Warszawa 1995.

Pawlina K., *Nowa generacja i stara Ewangelia. Jak ewangelizować dzisiaj?*, w: *Nowa ewangelizacja wyzwaniem dla Kościoła w Polsce*, red. B. Biela, Wydawnictwo Emmanuel, Katowice 2011, s. 111–133.

Pedagogika ignacjańska wobec wyzwań współczesnego humanizmu, red. W. Pasierbek, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.

Peeters L., *Vers l'union divine par les Exercices de S. Ignace*, Muséum Lessianum, Louvain 1931.

Peters W., *The Spiritual Exercises of St. Ignatius: Exposition and Interpretation. The Program to Adapt the Spiritual Exercises*, Jersey City 1968; przekł. w j. włoskim: *Gli Esercizi spirituali di S. Ignazio. Esposizione ed interpretazione*, Gregoriana, Padova 1971.

Perz Z., *Chrześcijańska filozofia życia. Materiały do Ćwiczeń duchowych. Część pierwsza: Stając w obliczu Boga*, Wydawnictwo Rhetos, Warszawa 2011.

Perz Z., *Chrześcijańska filozofia życia. Materiały do Ćwiczeń duchowych. Część druga: Niedola i wyzwolenie*, Wydawnictwo Rhetos, Warszawa 2010.

Perz Z., *Chrześcijańska filozofia życia. Materiały do Ćwiczeń duchowych. Część trzecia: Słowo Wcielone*, Wydawnictwo Rhetos, Warszawa 2010.

Perz Z., *Chrześcijańska filozofia życia. Materiały do Ćwiczeń duchowych. Część czwarta: Światłość świata*, Wydawnictwo Rhetos, Warszawa 2010.

Perz Z., *Chrześcijańska filozofia życia. Materiały do Ćwiczeń duchowych. Część piąta: Krzyż i chwala*, Wydawnictwo Rhetos, Warszawa 2011.

Perz Z., *Chrześcijańska filozofia życia. Materiały do Ćwiczeń duchowych. Część szósta: Między paschą a paruzją*, Wydawnictwo Rhetos, Warszawa 2011.

Pinard de la Boullaye H., *Jésus, dans les „Exercices”, „Revue d'ascétique et de mystique”* 1937, t. 18, s. 217–242.

Pinard de la Boullaye H., *La Vulgate des Exercices de saint Ignace. Ses caractères, son autorité*, „Revue d'ascétique et de mystique” 1949, t. 25, s. 389–407.

Pinard de la Boullaye H., *Les étapes de rédaction des Exercices*, Beauchesne, Paris 1945.

Pinard de la Boullaye H., *Un nouveau texte du Bienheureux Pierre Lefèvre sur les Exercices de Saint Ignace*, „Revue d'ascétique et de mystique” 1946, t. 22, s. 253–275.

Plaza M., Boisvert M., *Los Ejercicios personalizados en la vida corriente*, Sal Terrae, Santander 1981.

Podstawy ignacjańskiego kierownictwa duchowego. Wokół Adnotacji do Ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli, red. W. Królikowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016.

Polgár L., *Bibliographie sur l'histoire de la Compagnie de Jésus 1901–1980*, Institutum Historicum Societatis Iesu, Roma 1981–1990.

Przemówienie Papieża Franciszka do 36. Kongregacji Generalnej, Aula Kongregacji, 24 października 2016 roku, w: *Dekrety i Dokumenty 36. Kongregacji Generalnej Towarzystwa Jezusowego. Rzym 2016*, Wydawnictwo WAM, Kraków – Warszawa 2017, s. 89–99.

Przyjąć Miłość i we wszystkim miłować. Wokół Kontemplacji dla uzyskania miłości św. Ignacego Loyoli, red. W. Królikowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.

Przyjdźcie do Mnie. Ćwiczenia duchowe w życiu codziennym. Tydzień drugi, red. W. Gryzłó, Wydawnictwo WAM, Kraków 2001.

Przywara E., *Deus semper maior. Theologie de Exerzitzen*, Herder, Freiburg 1938.

Quera M., *Influjo de la Santísima Virgen en la composición del libro de los Ejercicios*, „Manresa” 1943, t. 15, s. 64–72, 164–176.

Rahner H., *Geneza i duch pobożności ignacjańskiej*, przeł. M. Bednarz, Wydawnictwo WAM, Kraków 1991.

Rahner H., *Ignatius von Loyola und das geschichtliche Werden seiner Frömmigkeit*, Pustet, Graz 1949.

Rahner H., *Notes pour servir à l'étude des Exercices*, Maison Saint-Augustin, Enghien 1954.

Rahner K., *Palabras de Ignacio de Loyola a un Jesuita de hoy*, Sal Terrae, Santander 1979.

Rambla J.M., *La vida en los Ejercicios en la vida*, „Manresa” 2008, t. 80, s. 249–264.

Ravier A., *En retraite chez soi. Les Exercices Spirituels*, Éditions Parole et Silence, Saint Maur 1998.

Rendina S., *Il fine degli Esercizi ignaziani*, „Appunti di spiritualità” 1996, nr 43, s. 7–22.

Rendina S., *La pedagogia degli Esercizi spirituali. Aspetti più significativi*, ADP, Roma 2002.

- Rendina S., *La prima settimana*, „Appunti di spiritualità” 1989, nr 29, s. 19–42.
- Rendina S., *La contemplazione dei «misteri» della «vita» di Cristo nella seconda settimana degli Esercizi*, „Appunti di spiritualità” 1993, nr 35, s. 7–20.
- Rendina S., *La contemplazione del Regno*, „Appunti di spiritualità” 1991, nr 34, s. 7–28.
- Rendina S., *La „triade ignaziana” nella seconda settimana*, „Appunti di spiritualità” 1994, nr 40, s. 7–32.
- Rendina S., *La terza e la quarta settimana e la „contemplazione ad amorem”*, „Appunti di spiritualità” 1995, nr 41, s. 37–68.
- Rendina S., *L'itinerario degli Esercizi spirituali di sant'Ignazio di Loyola. Commento introduttivo alle quattro settimane*, Edizioni AdP, Roma 1999.
- Rendina S., *Principio e Fondamento*, „Appunti di spiritualità” 1989, nr 24, s. 5–20.
- Rimbaldi G., *Christus heri et hodie. Temas cristológicos en el pensamiento ignaciano*, „Manresa” 1956, t. 28, s. 105–120.
- Rodríguez Molero F., *Palma, Luis de la*, w: *Diccionario Histórico de la Compañía de Jesús. Biográfico-temático*, t. 3, red. Ch. O'Neill, J. Domínguez, Universidad Pontificia Comillas, Madrid 2001, s. 2960–2961.
- Rodríguez Molero F., *Suárez (François)*, w: *Dictionnaire de spiritualité. Ascétique et mystique. Doctrine et histoire*, fondé par M. Viller, F. Cavallera, J. de Guibert, continué par A. Rayez, A. Derville et A. Solignac, avec le concours d'un grand nombre de collaborateurs, Beauchesne, Paris 1932–1995, t. XIV, k. 1275–1284.
- Rosa G. de, *Camminate nella carità. Gli Esercizi Spirituali di sant'Ignazio di Loyola*, Edizioni San Paolo, Milano 1994.
- Rossi de Gasperis F., Koprowski A., *Na skrzyżowaniu dróg (Ekklesia). Jak Jezus Chrystus dla nas tworzył swój Kościół*, Kontrast, Warszawa 2017.
- Rotsaert M., *Accompagnement spirituel et pastorale des vocations*, „Seminarium” 1995, nr 3, s. 561–563.
- Rotsaert M., *Il Discernimento spirituale nei testi di Ignazio di Loyola*, Gregorian & Biblical Press, Roma 2013.
- Royón Lara E., *Antropología cristocéntrica del Principio y fundamento*, „Manresa” 1967, t. 39, s. 349–354.
- Royón Lara E., *El principio y fundamento ¿inicio o conclusión?*, „Manresa” 1981, t. 53, s. 23–32.
- Rui-Wamba M., *Une christologie dialogale. La théologie des Exercices de Gaston Fessard*, CIS, Rome 1980.

Ruiz Jurado M., *A la luz del carisma ignaciano. Estudios sobre san Ignacio de Loyola y la Compañía de Jesús*, Mensajero – Sal Terrae, Universidad Pontificia Comillas, Madrid – Santander – Bilbao 2015.

Ruiz Jurado M., *El discernimiento espiritual. Teología. Historia. Práctica*, BAC, Madrid 1994. Wydanie polskie: *Rozeznawanie duchowe. Teologia. Historia. Praktyka*, przeł. K. Homa, Wydawnictwo WAM, Kraków 2002.

Ruiz Jurado M., *El peregrino de la voluntad de Dios. Biografía espiritual de San Ignacio de Loyola*, BAC, Madrid 2005.

Ruiz Jurado M., *El texto de los Ejercicios de San Ignacio*, „Manresa” 1997, t. 69, s. 171–186.

Ruiz Jurado M., *Fuentes de las Elecciones*, w: *Las fuentes de los Ejercicios espirituales de San Ignacio*, red. J. Plazaola, Mensajero, Bilbao 1998, s. 339–352.

Ruiz Jurado M., *Hacia las Fuentes del principio y fundamento de los Ejercicios*, „Gregorianum” 1977, t. 58, s. 727–756.

Ruiz Jurado M., *¿Influyó en S. Ignacio el «Ejercitatorio» de Cisneros?*, „Manresa” 1979, t. 51, s. 65–75.

Ruiz Jurado M., *Linee teologiche strutturali degli Esercizi ignaziani*, PUG, Roma 1998.

Ruiz Jurado M., *Para encontrar la voluntad de Dios. Guía de Ejercicios Espirituales*, BAC, Madrid 2002.

Rupnik M.I., *Tentación*, w: *Diccionario de espiritualidad ignaciana (G–Z)*, director J. García de Castro, Mensajero – Sal Terrae, Bilbao – Santander 2007, s. 1680–1685.

Sarah R., Diat N., *Moc milczenia. Przeciw kulturze hałasu*, przeł. A. Kuryś, Wydawnictwo Sióstr Loretanek, Warszawa 2017.

Schiavone P., *Il progetto del Padre. Esercizi ignaziani e vocazione*, Editrice Rogate – CIS, Roma 1980.

Schiavone P., *Introduzione e note*, w: Sant’Ignazio di Loyola, *Gli scritti*, a cura dei gesuiti della Provincia d’Italia, Edizioni AdP, Roma 2007, s. 165–180.

Schineller J.P., *The Newer Approaches to Christology and Their Use in the Spiritual Exercises*, „Studies in the Spirituality of Jesuits” 1980, t. 12, nr 45, s. 1–74.

Schmidt Andrade C.E., *Cristo en los Ejercicios espirituales de san Ignacio de Loyola*, „Anámnesis” 2007, t. 17, s. 105–122.

Segarra J.A., *Un nuevo avance en el estudio del Libro de los Ejercicios*, „Manresa” 1931, t. 7, s. 340–348.

- Seredyńska A., *Dynamika rekolekcji ignacjańskich w formacji duchowej młodzieży Ruchu Światło-Życie w Polsce*, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.
- Sękałski C., *W poszukiwaniu wewnętrznej przemiany. Rozwój duchowy w Ćwiczeniach ignacjańskich*, Wydawnictwo Serafin, Kraków 2013.
- Sierp W., *Hochschule der Gottesliebe*, t. 1, J. Schnellische Verlagsbuchhandlung, Warendorf 1935.
- Siuta E., *Owoc rekolekcji trzydziestodniowych*, „Życie Duchowe” 2015, nr 81, s. 135–138.
- Siwek P., *Śladami Chrystusa. Ćwiczenia Duchowne św. Ignacego Loyoli*, Instytut Studiów Kościelnych, Rzym 1969.
- Skawron J., *Śluby zakonne*, w: *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Wydawnictwo „M”, Lublin – Kraków 2002, s. 855.
- Sladeczek F., *Defensa de los Ejercicios Espirituales de San Ignacio de Loyola por el P. Suárez*, „Manresa” 1929, t. 5, s. 159–183.
- Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*, red. M. Pater, Księgarnia św. Jacka, Katowice 1974.
- Słownik łacińsko-polski*, według słownika Hermana Mengego i Henryka Koppa, oprac. K. Kumaniecki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999.
- Słownik wyrazów obcych*, red. J. Tokarski, PWN, Warszawa 1980.
- Sokołowski M., *Perspektywa nadziei w kierownictwie duchowym. Ujęcie pastoralne*, „Studia Bobolanum” 2001, t. 1, s. 139–157.
- Solá J.M., *La intervención de la Virgen en los Ejercicios espirituales*, „Manresa” 1931, t. 7, s. 40–56, 145–169.
- Solano J., *Jesucristo bajo las denominaciones divinas en San Ignacio*, „Estudios eclesiásticos” 1956, t. 30, s. 325–342.
- Soto Artuñedo W., *El examen particular como autoobservación conductual*, „Manresa” 1985, t. 57, s. 3–16.
- Stanley D.M., *A Modern Scriptural Approach to the Spiritual Exercises*, The Institute of Jesuit Sources, Chicago 1971.
- Steczek B., *Magis w ignacjańskiej duchowości*, w: *Droga duchowego uporządkowania i miłości. Podstawowe pojęcia w duchowości ignacjańskiej*, red. W. Królikowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2017, s. 197–210.
- Stradelli A., *Per la pace individuale e sociale*, Società Industriale Grafica Fedetto & C., Torino 1936.

- Suárez F., *De religione Societatis Iesu*, Luis Vives, Paris 1856–1878.
- Suárez F., *Los Ejercicios Espirituales: una defensa*, red. J.G. Melià, Mensajero – Sal Terrae, Bilbao – Santander 2003.
- Tata F., *Dall'angoscia della colpa alla speranza che nasce dal perdono*, „Appunti di spiritualità” 1990, nr 29, s. 5–18.
- Tata F., *Dinamiche psicologiche e spirituali nel cammino di crescita della persona*, „Appunti di spiritualità” 1986, nr 16, s. 5–23.
- Teixidor L., *El concepto de consolación espiritual en el libro de los Ejercicios*, „Manresa” 1926, t. 2, s. 108–118.
- Tejera M., *La cuarta semana en la dinámica de los Ejercicios Espirituales*, „Manresa” 1987, t. 59, s. 315–324.
- Tellechea Idígoras J.I., *Ignacy Loyola. Sam i na piechotę*, przeł. K. Jachimaska-Malkiewicz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014.
- Testore C., *La Palma (Luis de)*, w: *Enciclopedia cattolica*, t. 7, red. P. Paschini, Ente per l'Enciclopedia cattolica e per il Libro cattolico, Città del Vaticano 1951, kol. 905–906.
- Thomas J., *Le secret des jésuites. Les exercices spirituels*, Desclée de Brouwer, Paris 1984.
- Tufari P., *Esercizi ignaziani e scelta dello stato*, „Rivista di ascetica e mistica” 1956, nr 1, s. 511–534.
- Ugalde L., *Espiritualidad y educación*, Universidad católica Andrés Bello, Montalbán Caracas 2000.
- Umiłowałem Cię. Ćwiczenia duchowe w życiu codziennym. Tydzień pierwszy*, red. W. Gryzłó, Wydawnictwo WAM, Kraków 2001.
- Urbański S., *Pokusa*, w: *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Wydawnictwo „M”, Lublin – Kraków 2002, s. 648–649.
- Urbański S., *Teologia życia mistycznego*, Wydawnictwo ATK, Warszawa 1999.
- Valdés E., *La consolación de la verdad. Sentirse pecador como acto de amor: la primera semana (No 45–90)*, „Diakonia” 2008, nr 128, s. 5–21.
- Valensin A., *Les Exercices spirituels. Textes pontificaux*, Desclée de Brouwer, Paris 1935.
- Viller M., Rahner K., *Ascetica e mistica nella patristica. Un compendio della spiritualità cristiana antica*, Queriniana, Brescia 1991.
- Watrigant H., *La genèse des Exercices de Saint Ignace de Loyola*, Yvert et Telier, Amiens 1897.

Watrigant H., *Maria SS. e gli Esercizi spirituali di S. Ignazio*, „Manresa” 1925, t. 4, s. 109–114, 137–142, 193–196, 277–279; 1926, t. 5, s. 8–10, 38–41, 73–75, 130–133, 169–170, 238–241, 278–281, 296–300, 356–359; 1927, t. 6, s. 10–13, 42–45, 106–110, 136–138, 165–168, 198–201, 266–268, 295–297, 325–326.

Watrigant H., *Quelques promoteurs de la méditation méthodique*, „Collection de la bibliothèque des Exercices” 1919, nr 59, s. 69–77.

Wawrzykiewicz S., Hiszpański K., *Podręczny słownik hiszpańsko-polski*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1982.

Wielki słownik języka polskiego, red. E. Polański, Krakowskie Wydawnictwo Naukowe, Kraków 2008.

Wodarczyk A., *Blachnicki Franciszek Karol*, w: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*, red. M. Pater, Księgarnia św. Jacka, Katowice 1974, s. 35–38.

Wons K., *Jak żyć słowem Bożym na co dzień?*, „Salwator”, Kraków 2000.

Wons K., *Więź z Jezusem i kontemplacja ewangeliczna*, „Salwator”, Kraków 2003.

Wulff D.M., *Psychologia religii. Klasyczna i współczesna*, przeł. P. Jabłoński, M. Sacha-Piekło, P. Socha, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1999.

Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy 1872–1972. Historia, opracowania, bibliografia, red. Z. Wilkosz, L. Grzebień, Wydawnictwo WAM, Kraków 1972.

Wydawnictwo WAM 1972–1997. Historia, bibliografia, oprac. Z. Wilkosz, L. Grzebień, Wydawnictwo WAM, Kraków 1997.

Wyrzykowski S., *Trzydzieści dni przed Panem*, „Życie Duchowe” 2014, nr 77, s. 151–156.

W cierpieniu i chwale. Ćwiczenia duchowe w życiu codziennym. Tydzień trzeci i czwarty, red. W. Gryzło, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003.

W radości z Chrystusem. Wokół treści Czwartego Tygodnia Ćwiczeń Duchowych św. Ignacego Loyoli, red. K. Osuch, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006.

Zas Friz de Col R., *Breve introducción a la mística ignaciana del siglo XVI*, „Ignaziana” 2013, nr 16, s. 201–235.

Znaczenie refleksji w duchowości ignacjańskiej. Wokół rachunku sumienia według św. Ignacego Loyoli, red. W. Królikowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2017.

Indeks osób

- A**
Abad Camilo 25
Abercromby Robert 103
Albareda Anselm 77
Álvarez Baltasar 20, 25, 65, 97
Álvarez de Paz Diego 20, 25
Álvarez Juan 65, 97
Ambrozzi Luigi 207, 215, 224, 248
Ancilli Ermano 188, 190
Androzzi Fulvio 272
Antoncich Ricardo 238
Aquaviva Klaudiusz 103, 228
Arana Germán 31, 176, 260, 262
Araoz Antonio 63
Araquil Venancio de 68
Archinto Filip 65, 98
Arellano Tirso 50, 194
Arregui Antonio M. 186
Arzubialde Santiago 24, 25, 29, 87,
92, 100, 122, 123, 125, 210
Astrían Antonio 63
Augustyn Józef 33, 45, 55, 105,
113, 114, 121, 179
Augustyn, św. 80, 150, 176
- B**
Babińska Renata 16
Bakker Leo 221
Baldé Françoise 110
Balma Hugo 77
Baranowski Włodzimierz 103
Barthes Roland 235
Basabe Enrique 31, 44, 127, 129, 133
- Batllore Miguel 26
Batory Anna 148
Bednarz Mieczysław 11, 17, 32, 33,
38–40, 43, 48, 56, 72, 81, 82,
91, 93, 98, 103–106, 108, 111,
116, 118, 121, 122, 130, 142,
147, 148, 155, 159, 171, 182,
183, 196, 199, 201, 209, 214,
217, 219, 223, 234, 238, 241,
244, 247, 250, 258, 274, 275,
280
Benedykt XVI, papież, 15, 17, 70,
71
Bernard Charles A. 30, 44, 145,
160
Bernard-Maitre Henri 94, 97, 124
Bertrand Dominique 31, 193
Berzal Ramiro 257
Bianchi Enzo 253
Biela Bogdan 15
Bielawski Krzysztof 150
Bizeul Sévère 23
Blachnicki Franciszek 45
Black David M. 36
Bladio Antonio 98, 102
Blajerowski Piotr 264
Blanch Antoni 266
Błaszkiwicz Fabian 264
Bober Andrzej 17, 32, 38, 43
Bochenek Barbara 233
Bochner Jodok 103

- Böhmer Heinrich 48
Boisvert Michael 32, 261
Bolewski Jacek 34, 237
Bonawentura, św. 77, 79
Borgiasz Franciszek, św. 49, 64, 97,
98, 220, 267
Boromeusz Karol, św. 19, 20
Bremond Henri 183
Brodrick James 103
Broët Paschazy 96, 206, 252
Bruschi Max 39, 72
Busto José Ramón 161
- Calveras José 26, 27, 31, 37, 43, 57,
76, 77, 82, 84, 87, 88, 91–96,
100, 108, 120, 123–125, 132,
134, 151, 152, 156, 163, 180,
182, 230, 251, 255, 259
Cano Melchior 21, 62
Carafa Gian Pietro 62
Casale Hubert 77
Casanova José 16
Casanovas Ignacio 26, 47, 58, 105,
107, 144, 149, 172, 177–179,
184–186, 193, 199, 200, 213,
217, 222, 224, 235, 239, 241,
248, 252, 253
Catalá Toni 230
Caussade Jean-Pierre de 20
Caussette Jean-Baptiste de 44
Cavallera Ferdinand 21, 22
Cavedini Paulo 233
Cebollada Pascual 191, 238
Ceccotti Juan B. 154, 220
Chanones Jan 78
Chapelle Albert 31, 121, 127, 128,
206, 212, 235, 239, 242, 246,
253, 257
Chércoles Adolfo 266
Chmielewski Marek 204
Chojnacki Marek 36, 233
Cieślak Stanisław 46, 103
Coathalem Hervé 30, 105, 127,
184, 197, 222, 247
Codina Arturo 31, 38, 76, 78, 81,
123, 154, 162, 164, 251
Codina Víctor 110
Codure Jan 101
Colombière Klaudiusz de la, św. 23
Conchus Arnold 103
Contarini Gaspare 62
Cordeses Antonio 20, 162, 274
Corella Jesús 169, 266
Cortabarría Javier 31, 32, 261
Courel François 238
Cusson Gilles 27, 28, 31, 59, 60,
105, 124, 144, 261
- D**almases Cándido de 26, 27, 31,
37, 38, 43, 50, 72, 73, 75, 82,
83, 91–101, 104, 120, 182, 219,
256, 259
Daniélou Jean 276
Delgado Feliciano 193
Demoustier Adrien 30, 57, 253
Denis Antonio 26, 184, 213, 217, 244
Derdziuk Andrzej 189
Derville André 20–22
Dias Teresa 111
Diat Nicolas 17, 18
Diaz Baizan J. 31, 155, 206, 224,
234, 246
Diego Luis de 114
Dietsch Jean-Claude 256
Dionisi Aurelio 25, 144
Dobbelaere Karel 16
Doménech Hieronim 165
Domenici Giacomo 92, 95
Domínguez Joaquín 19
Dominik, św. 79, 80
Dudon Paul 73, 74, 76
Dyrek Krzysztof 31, 200, 201
Dziadosz Henryk 33
Dzierzowski Mikołaj 103

- Echarte Ignacio 166, 170
Efrem, św. 77
Eliasz, bibl. 275
Elorduy Eleuterio 21
English John J. 30
Estrada Franciszek 91, 101, 250
Estrada Luis de 49
Etxeberria Juan J. 233
Évain François 20
Ewagriusz z Pontu 150
- Faber Piotr, św. (*także* Favre Piotr)
20, 40, 88, 92, 96, 100, 101,
124, 125, 188, 232, 250, 259
Fabi Fabio de 131, 269
Falkner Andreas 79, 81
Farinella Enzo 37, 272
Federici Cesare G. 30
Fendrych Olga 190
Fernández Zapico Dionysius 38,
73, 83
Ferrão Bartolomé 93
Fessard Gaston 30, 110, 143, 221
Filipowicz Stefan 37, 43, 48
Fiorito Miguel A. 111, 257
Flipo Claude 20
Fontana Alejo de 133
Foscarari Egidio 64, 65, 97
Fouqueray Henri 23
Franciszek Ksawery, św. 19, 25,
88, 91
Franciszek Salezy, św. 46
Franciszek z Asyżu, św. 14, 15, 79,
80
Franciszek, papież, 13–16, 71
Frias Marcin 88, 92, 118
Fruzjusz Andrzej (*także* des Freux
Andrzej) 64, 97, 98
Fülöp-Miller René 48
- Gagliardi Achille 19, 20, 25, 105,
136, 154, 157, 220, 263
- Gallagher Timothy M. 233
García de Castro J. 26
García Hirschfeld C. 110
García Mateo R. 79, 81, 110, 173
García-Villoslada Ricardo 62
Garrigou-Lagrange Reginald 220
Gennaro Camillo 190
Gensac Henri de 22
Gerard Zerbolt of Zutphen 77
Gerson Jan 77
Gil Daniel 28, 254
Gilardi Lorenzo M. 261
Giuliani Maurice 31, 110, 111, 261
Goffi Tullio 188
Gomola Aleksander 30, 261
Gomola Grażyna 30, 261
Gonsalves da Cámara Ludwik 38,
39, 83, 196, 207, 237, 258, 261,
262, 283
González Dávila Gil 131, 232
González Faus José I. 58
González Luis 24
González Magaña Emilio J. 31,
121, 128, 270, 261
Gonzalez Modroño Isidoro 31,
257, 258
Granado Carmelo 31, 156, 157,
164
Grandmaison Léonce 143
Grogan Brian 32, 124, 260
Grom Bernhard 36
Gryzłó Władysław 34
Grzebień Ludwik 45, 103, 105
Grzelak Marek 150
Guibert Joseph de 21, 22, 77, 82
Guillén Antonio 261
- Haas Adolf 32, 36, 121, 129, 133,
134, 136, 146, 152, 153, 163,
165, 172, 174, 180–182, 189,
193, 201, 204, 211, 213, 216,
219, 222, 223, 226, 237, 245

- Hagenau Szymon 103
 Hajduk Tadeusz 32, 191
 Hamel Édouard 256
 Hausherr Irénée 227
 Helyar John 88–90, 93, 99, 100,
 102, 118, 123
 Henryk VIII, król Anglii 88, 90,
 100,
 Hernández Manuel 166
 Hertling Ludovicus 78
 Hiszpański Kazimierz 148, 214,
 234
 Hoffeo Pablo 246, 255, 270
 Homa Krzysztof 233
 Hozjusz Stanisław 103
 Hyma Albert 77
- I**
 Iglesias Ignacio 32, 156, 160, 256
 Iglesias Rivas Manuel E. 110
 Iparraguirre Ignacio 20, 23–25, 38,
 44, 49, 63, 67, 68, 81, 105, 120,
 220, 270
 Ivens Michael 28, 29, 32, 36, 121,
 147, 184, 186, 187, 192, 196,
 214, 221, 231, 236, 241, 243,
 247, 253–255, 257, 258, 272,
 273
- J**
 Jachimska-Małkiewicz K. 37, 48,
 72
 Jackowski Henryk 104, 118
 Jacyniak Aleksander 34, 70
 Jalics Franz 222, 246
 Jan Chrzyciel, św. 275
 Jan III Portugalski, król Portugalii
 91
 Jan Paweł II, św., papież 13, 18,
 69, 70
 Janik Piotr 70
 Janssen Johannes 48
 Jasiński Andrzej 204
 Jendrzej Eugeniusz 147
- Jennesseaux Pierre 25, 220, 230
 Jiménez Julio 82
 Jong-Hyeok Luke Sim 110
 Józef, św., bibl. 177
- K**
 Kalinowski Stanisław 208
 Kasprzyk Zbigniew 264
 Kempf Nicolas 77
 Kiechle Stefan 227
 Kierkegaard Søren 143
 Kirylo Joanna 20
 Kolvenbach Peter-Hans 30, 105
 Kołacz Jakub 9, 16, 22, 115
 Kopia Henryk 96
 Koprowski Andrzej 15, 34
 Kotlewski Tadeusz 34, 166, 221
 Kotyła Norbert 18
 Kozłowski Czesław 114, 269
 Kraetzing Adalbert 48
 Królikowska Anna 55
 Królikowski Piotr 149
 Królikowski Wacław 31, 32, 34, 35,
 45, 56, 57, 61, 70, 115, 120–122,
 129, 135, 136, 148, 155, 166,
 179, 183, 191, 201, 227, 280
 Kubiak Zygmunt 176
 Kucharski Kazimierz 34
 Kuczkowski Stanisław 205
 Kumaniecki Kazimierz 190
 Kunz Tomasz 16
 Kuryś Agnieszka 17
- L**
 Labarrière Jean-Pierre 110
 Ladd Kevin L. 36
 Lallemand Louis 20
 Lambert Willi 190, 192
 Lamberto Paweł 103
 Landy Teresa 220
 Larrañaga Victoriano 89, 123
 Laynez Jakub 38, 75, 84, 86, 117,
 125, 232
 Le Gaudier Anthony 19, 22, 23

- Le Jay Claude 252
Ledóchowski Włodzimierz 39
Leerno Filip 255, 272
Lefèvre Pierre 101
Lefrank Alex 30, 62, 105, 107, 108,
148, 187, 200–202
Legrand Francis J. 20
Leon XIII, papież 67
Lera José María 110
Leturia Pedro de 24, 38, 73–77, 80,
82, 83, 86, 123
Lewis Jacques 28, 57, 105, 165
Lewis Mark A. 238
Libanori Daniele 21
Liebert Elisabeth 32, 258
Liévin Walenty 88–90, 92, 118
Lippomano Alojzy 103
Lombard Piotr 77
Londoño Bernal F. 58, 60
Lop Sebastià Miguel 19, 20, 38, 83,
130, 154, 251, 269, 275
Losada Joaquín 110, 111
López Combarros F. 195
López Tejada Darío 29, 36, 81,
121, 136, 190, 202, 203, 212,
228, 240, 248, 249, 256, 262–
264, 275
Lucchetti Bingemer M.C. 76
Ludolf Kartuz (*także* Ludolf z Sak-
sonii) 77, 79, 123
- Łucarz Stanisław 204
Łukasz, św., bibl. 111, 264
- M**
Machoń Henryk 36
Maggio Lorenzo 120, 130
Manare Olivier (*także* Mannaerts
Olivier) 86
Marek Zbigniew 56
Mariański Janusz 16, 45
Marien Francis 76
Marín Canutus-Hilarius 65
- Marta, św., bibl. 271
Martín Ludwik 115, 132
Martínez-Gayol Nurya 115
Martini Carlo Maria 264
Martinov Jan 23
Marty François 168
Melià Josep Giménez 21
Melloni Javier 30, 167, 169–171,
227
Mendiboure Bernard 195
Menge Herman 190
Mentuati Camillo 103
Mercier Victor 81
Mercurian Everardo 270
Meschler Mauricio 186, 246
Michulec Kazimierz 45
Mion Emanuel 48
Miró Jakub 131, 134, 202, 246
Misiurek Jerzy 104
Młotek Antoni 190
Mohl Aleksander 33, 104, 118, 163
Mojżesz, bibl. 275
Mokrzycki Bronisław 34, 45
Mollat Donatien 110
Mombaer Jan 77
Montesino Ambroży de 79
Morawski Marian Ignacy 104, 118
Morel Charles 227
Mółka Janusz 114
Mucci Giandomenico 19
- N**
Nadal Hieronim 38, 39, 64, 72, 73,
80, 83–86, 90, 94, 95, 98, 102,
162, 183, 269, 283
Napiwodzki Piotr 15
Natoński Bronisław 103
Nebreda Alfonso 173
Neuner Josef 27
Nicolau Michael 32, 39, 86, 251
Nider Johannes 77
Nieścior Leon 150
Nieto Juan Ignacio 94

- O'Brien Kevin 30, 106, 261
O'Neill Charles 19
Oleniacz Tomasz 155
Olivaint Pierre 207
Onufry, św. 79
Oráa Antonino 32, 193
Orlandis Ramón 197
Ortiz Piotr 270
Orygenes 206
Ossa Bezanilla M. 173
Osuch Krzysztof 34, 35
Owen Aloysius J. 235
Ozóg Jan 104, 105, 118, 120, 147,
165, 182, 185, 190, 214, 215
- Palma Luis de la 19, 23–25, 61,
126, 157, 159, 220, 253, 269
Papini Giovanni 54, 55
Paschini Pio 24
Pascual Inés 191
Pasierbek Wit 114
Patalan Sławomir 264
Pater Mieczysław 45
Paweł III, papież 16, 62, 64–66, 68,
69, 82, 97, 98, 102, 116, 117,
206, 260
Paweł V, papież 21
Paweł, św., bibl. 12, 111, 146, 147,
151, 177, 190, 193
Pawlina Krzysztof 15
Peeters Ludwik 144
Pelletier Jan 255, 268
Pereyra Aduard 154
Perz Zygmunt 33
Peters William 252
Piłkowska Grażyna 29
Pinard de la Boullaye Henry 82,
87, 91, 97, 101, 110, 124, 167
Piotr Kanizy, św. 103, 252
Piotr, św., bibl. 11, 72, 228
Pius XI, papież 17, 39, 46, 47,
66–69, 116, 117
Pius XII, papież 39, 40, 116
Pla y Deniel Enrique 67
Plaza Manuel 32, 261
Plazaola Juan 79
Polanco Jan Alfons de 38, 39, 64,
73, 83–86, 89, 94, 95, 97, 101,
131, 133, 162, 198, 214, 229,
236, 246, 248, 251, 254, 255,
262, 263, 267, 269, 276, 283
Polański Edward 120
Polgár László, 20, 21, 23, 25
Poznański Jacek 222
Przywara Erich 121
Pseudo-Bonawentura 77
Puente Luis de la 25
Puiggrós Luis 32, 159
Pujadas Luis 32, 150
- Quera Manuel 76
- Rahner Hugo 48, 72, 73, 75, 78,
82, 85, 91
Rahner Karl 153, 208
Rambla Josep M. 32, 261
Ravier André 30
Rawski Grzegorz 30, 62, 148
Rayez André 21, 22
Remmert Günter 176
Rendina Sergio 30, 32, 57–61, 141,
145, 161, 198, 208, 221
Ribadeneira Piotr de 23, 38, 39,
71, 72, 75, 78, 84, 219, 283
Riera Francesc 257
Rodríguez Molero Francisco X.
21, 24, 61, 126, 157
Rodríguez Szymon 261
Roothaan Jan Filip 23, 25, 26, 97,
99, 103, 129, 144, 155, 156,
158, 185, 220, 230, 241
Rosa Giuseppe de 30
Rossi de Gasperis Francesco 15,
31, 34

- Rotsaert Mark 142, 231
Rouwez Jacques 121, 212
Royón Lara Elías 109, 111
Rui-Wamba Miguel 110
Ruiz Jurado Manuel 24, 31, 39, 57,
64, 73, 74, 78, 81, 82, 87, 89, 91,
93–97, 100–102, 108, 123–125,
173, 233, 259
Rupnik Marco I. 204
Ryszard od św. Wiktora 77
- Sagüés Javier 31, 32, 261
Salmerón Alfons 64, 96, 100, 103,
124, 206, 232, 250, 252, 259
Sanktin Ambroży 103
Sarah Robert 17, 18
Scaramelli Giovanni Battista 20
Schiaivone Pietro 31, 66, 141, 145,
166, 221
Schineller J. Peter 110
Schlicker José 251
Schmidt Andrade C.E. 110
Segarra Francisco 32, 185
Segarra Juan Antonio 144
Seredyńska Anna 34, 45
Sermak Jerzy 11, 105
Sękałski Cezary 34
Sierp Walter 162, 213, 223
Siuta Ewa 54
Siwek Paweł 34
Skawroń Jerzy 233
Skórka Roman 17, 32, 37, 38, 43,
48, 130, 267
Skórzak Anna 36
Śladeczek Francisco 22
Słomka Walerian 104
Sobejko Agnieszka 264
Sokołowski Marek 207
Solá Juan M. 76
Solano Jesús 110
Salignac Aimé 21, 22
Sorge Bartolomeo 39, 72
Spilka Bernard 36
Stanley David M. 31
Steczek Bogusław 9, 16, 27, 72, 114
Stopa Krzysztof 253
Stradelli Alfonso 51
Strobell Krzysztof 103
Suárez Franciszek 19, 21, 22, 25
Surin Jean-Joseph 20
- T**
Tata Francesco 58, 218
Tectonius Ryszard 103
Teixidor Luis 196
Tejerina Angel 32, 245
Tellechea Idígoras José I. 72
Teresa z Ávili, św. 197
Testore Celestino 24
Tetlow Joseph A. 32, 251, 258, 262
Thio Santiago 235
Thomas Joseph 31
Tomasz à Kempis 77, 81, 112, 116,
123, 205
Tomasz z Akwinu, św. 21, 67, 68,
189, 220
Tomlinson Ian 32, 262
Toni Teodoro 25, 156
Torres Bartolomé 49
Truhlar Karel 32, 184
Tufari Paolo 231
Tulumello Angelo 37, 272
- U**
Ugalde Luis 44
Urbański Stanisław 204, 221
- V**
Vagada Gaubert Maria 79
Valdés Eduardo 58
Valensin Albert 66
Vargas Cano de Santayana M. 32,
112, 236
Viard Claude 32, 107, 197, 247
Villanuev Franciszek de 49, 250
Viller Marcel 21, 22, 208
Viola Giovanni Battista 64, 96

Vitoria Jan Alfons de 120, 130,
199, 236, 271

Vives Luis 21, 22

Voragine Jakub de 79, 123

Wamy Pierre 32, 126, 127, 239,
245

Watrigant Henri 76–78, 123

Wawrzykowicz Stanisław 234

Wąsik Seweryn 264

Wennemer Carlos 32, 126, 179,
180, 184, 223, 251

Wilkosz Zofia 103, 105

Wodarczyk Adam 45

Wolanin Adam 72

Wons Krzysztof 34

Wrzykowski Sebastian 53

Ximénez de Cisneros García 77

Zajączkowski Ryszard 166

Zantenus Jan 103

Zapico Fernández 38, 73, 83

Zas Friz de Col Rossano 20

Zawojski Jerzy 187

Ziemiański Stanisław 228

Ziernicki Arkadiusz 246

Zychowicz Juliusz 264

Annotations to *Spiritual Exercises* of St. Ignatius of Loyola: Theological and Pastoral Study

Summary

Within the last four decades people in Poland have been getting increasingly interested in the Ignatian retreats given in accordance with the method described in the book of *Spiritual Exercises* of St. Ignatius of Loyola. At the end of 1970's there was only one retreat house – in Czechowice-Dziedzice, in which Ignatian retreats were given not only to Jesuits. Today we have more than a dozen Jesuit retreat houses – apart from those which are conducted by diocesan or religious priests, as well as nuns. The number of such houses is increasing. Therefore, retreat ministry in Poland, based on the *Spiritual Exercises* of St. Ignatius of Loyola, is developing and exerting influence on the increasing number of people, especially middle-aged.

As the Ignatian retreats are getting more and more popular in Poland, there is an increasing need for a deeper historical and theological reflection on the *Spiritual Exercises*. Since the method of Ignatian retreats requires, inter alia, spiritual direction of retreat participants, there are more and more spiritual directors and people who are preparing to become such directors. Thus, each theoretical acquisition of knowledge concerning the *Exercises* aims at more productive and more practical use of that unique pastoral tool that was given to the Church through St. Ignatius, and – at the same time – it aims at more effective “helping to the souls”, as St. Ignatius used to say.

Annotations are particularly important from the pastoral point of view, as they refer to accompanying the retreat participant spiritually for the whole period of the spiritual exercises. On one hand, the Annotations make it possible both for participants and spiritual directors to understand the *Exercises*. On the other hand, they facilitate giving the retreats to others and deeper meditation on their contents. The Annotations are a collection of valuable and practical guidelines of St. Ignatius which refer to spiritual direction practiced especially during the Ignatian retreats. Thus, they constitute an important aid both for the ones who give the *Exercises* and the ones who participate in them.

As an important aid in giving and receiving the *Exercises*, in the past the Annotations were a subject of broadly understood theological and pastoral reflection. Fifty years ago Father Mieczysław Bednarz wrote a commentary which consisted of several pages and referred to the Annotations. The commentary was included in the introduction to the *Exercises* when *Selected Writings* by St. Ignatius of Loyola were published in Polish. However, instead of being a systematic analysis of all the Annotations, the reflection of Fr. Bednarz is a rather general and brief commentary on them. The last scientific discussion on the Annotations in Poland was held during the 34th Course of Ignatian Spirituality organised in 2015. Its aim was to analyse the Annotations from the perspective of the foundations of the Ignatian spiritual direction. Therefore, there was a justified need to prepare a thorough and updated commentary on all the Annotations to the *Spiritual Exercises* that would take into account not only theological-pastoral works of Ignatian spirituality classics since the time of St. Ignatius, but also the ideas of great contemporary specialists in the *Exercises*, including the increasing number of Polish Jesuits, diocesan priests, religious priests and lay people who deal with the theory and practice of Ignatian retreats.

The objective of this work was theological and pastoral analysis of all the twenty Annotations to the *Spiritual Exercises* of St. Ignatius of Loyola, taking into account both the practice of the retreat ministry in Poland, and the conclusions from Polish and foreign scientific books. It is because, until now, both in Poland and abroad, nobody has prepared a comprehensive and updated commentary on all the Annotations to the *Spiritual Exercises* that would take into consideration the newest discoveries of historians analysing the Ignatian spirituality.

In the first part of the work, the analysis of the Annotations was placed in the context of the synthetic reflection concerning the *Spiritual Exercises* that are preceded by the Annotations. It is because one cannot discuss the Annotations without reference to all the *Spiritual Exercises* of which the Annotations are an integral part. On one hand, the Annotations are “to give some understanding of the *Spiritual Exercises*” (SE 1); on the other hand, the *Exercises* constitute a fundamental context for all the Annotations. Thus, the first part of the work presents the great value and meaning of the *Spiritual Exercises*, their main objective, simple, practical and very effective method, opinions of the Church on the *Exercises*, their sources, as well as the genesis and history of editing the text of the *Exercises*. Also, the translations and editions of the *Exercises* in Polish were taken into account.

Apart from the reflection on the *Spiritual Exercises* themselves, the analysis of the Annotations in their direct context, i.e. against the background of the *Exercises*, seemed necessary. Therefore, in the second part of the work we included the scientific analysis concerning the placement of the Annotations in the *Exercises*, the history of their origins, as well as the division and purposefulness of the Annotations. It is because the detailed analysis of all the Annotations was to be preceded not only by a general reflection on the *Spiritual Exercises*, but also by a reflection on the Annotations themselves and their broader context in the *Exercises*.

The Annotations precede the main text of the *Spiritual Exercises* of St. Ignatius (cf. SE 1–20). They are a kind of an introduction to the *Exercises*, and they constitute an integral part of the whole book of *Spiritual Exercises*, being, at the same time, the first of the three principal parts of the book. The second part of St. Ignatius’ book includes the exercises, starting from number twenty-one up to the last exercise of the Ignatian retreats – Contemplation to Gain Love, including the Three Methods of Prayer (cf. SE 21–260). The third part of the book of *Exercises* includes the Mysteries of the Life of Christ our Lord (cf. SE 261–312) and various series of Rules (cf. SE 313–370).

The essential part of the *Spiritual Exercises* of St. Ignatius was written during his stay in Manresa (1522–1523), and the Annotations were created a little later – in 1528–1539. Six of them (3, 5, 11, 12, 13, 20), which refer to the retreat participant, were written during St. Ignatius’ stay in Paris (1528–1535). The remaining Annotations (1, 2, 4,

6–10, 14–19), which refer to the person who gives the *Exercises*, were created at the beginning of Ignatius' stay in Italy – within 1537–1539.

According to the newest, Spanish edition of St. Ignatius' works (*Obras de San Ignacio de Loyola*) of 2013, the Annotations may be divided into six parts. The first one includes Annotation 1 in which St. Ignatius describes the nature and objective of the whole book of *Exercises*. In the second part – Annotations 2–3, he describes the general way of acting during the *Exercises*. In Annotation 4, he discusses particular parts of *Exercises* and their length. The fourth part (Annotation 5) is related to the required predispositions of the retreat participant. In the Annotations of the fifth part, St. Ignatius describes the way the one who gives the *Exercises* should treat the retreat participant (cf. SE 6–7). The last three Annotations, which constitute the sixth part, refer to the art of adjustment of the *Exercises* (cf. SE 18–20).

The objective of the Annotations is compliant with the general aim of the whole set of *Spiritual Exercises* (cf. SE 1, 21). It is of double nature: theoretical – in order to “give some understanding of the *Spiritual Exercises*” (SE 1) and practical – in order to “enable him who is to give and him who is to receive them to help themselves” (SE 1). The theoretical objective of the Annotations emphasizes the important task of the one who gives the *Exercises*. The person should grasp the purpose of the Author of the *Exercises* and learn their structure, as well as internal dynamics. The practical aim of the Annotations is to help both the person giving and the person receiving the *Exercises*. Annotations to the *Exercises* are not rigid norms related to the Ignatian retreats. They should be properly adapted to the specific circumstances and each participant's moral and personality predispositions. This way they become a practical and effective tool that facilitates giving and receiving the *Exercises* in the best possible manner.

After outlining the general view of *Spiritual Exercises*, and after describing the nearest context of the Annotations, in the third part of the work the scientific analysis of the contents of all twenty-three Annotations was carried out. The analysis was based on the sources of the Ignatian spirituality. They include not only the *Spiritual Exercises* themselves, but also other writings of St. Ignatius of Loyola, such as: *Letters*, *Constitutions of the Society of Jesus*, *Spiritual Diary*, or *Autobiography*. Also, the source texts included *Directories for the Exercises* (1540–1599), written by St. Ignatius and the first Jesuits of

the newly-created order, as well as various texts concerning the *Exercises* written by early Jesuits, such as Luís Gonçalves da Câmara, Juan Alfonso de Polanco, Pedro de Ribadeneira or Jerónimo Nadal.

When, at the beginning of the Society of Jesus, the practice of receiving Ignatian retreats was becoming more and more popular, it became necessary to prepare the Jesuits for giving *Spiritual Exercises* in accordance with the idea of their Author. Therefore, the first Jesuits asked St. Ignatius to help them solve specific problems related to the way the *Exercises* should be given. They wanted to make the best use of that incredibly effective pastoral tool given to the Church. This way the Annotations, especially those referring to the giver of the *Exercises*, were created. In a similar manner, the *Directories for the Spiritual Exercises* were written.

The analysis of all the Annotations made it possible to emphasize the importance of St. Ignatius' guidelines concerning both the tasks of the one who gives the *Exercises*, and the obligations of the retreat participant. Good knowledge of the Annotations makes it possible for the giver of *Exercises* to properly understand the nature and objective of the *Exercises* (cf. SE 1), to learn about the way in which he should act during the *Exercises* (cf. SE 2–3), and to discern particular parts of the *Exercises* and their duration (cf. SE 4). Also, proper knowledge and interpretation of the Annotations makes it possible for the giver of the *Exercises* to gain the ability to recognize various spiritual states and the activity of different spirits in the person who receives the *Exercises* (cf. SE 6–17). Moreover, the knowledge of the Annotations makes the giver of the *Exercises* aware of the necessity to master the most important art in giving the Ignatian retreats – the ability to adjust the *Exercises* to the individual needs and abilities of each retreat participant (cf. SE 18–20).

Also, the analysis of the Annotations made it possible to understand the tasks which St. Ignatius places in front of the retreat participant. According to the Author of the *Exercises*, the person who participates in the retreat should, first of all, by completely open, sincere and generous towards God, “offering Him all his will and liberty, that His Divine Majesty may make use of his person and of all he has according to His most Holy Will” (SE 5). Also, the recipient of the *Exercises* should be honest and open towards the person who gives the *Exercises*, answering all his questions (cf. SE 6), telling him

about various states of the soul – consolations and desolations (cf. SE 7–10), as well as planned decisions (cf. SE 14–17), so that the giver may help the recipient make the most of the *Exercises*. The retreat participant should also hold on to the current texts and meditate on the content related to a given stage, without anticipating further contents (cf. SE 11), as well as pray until the end of the time given for prayer (cf. SE 12–13).

Not only do St. Ignatius' *Spiritual Exercises* and the preceding Annotations reflect deep theology, but also thorough knowledge of human nature. In the Annotations St. Ignatius expresses his knowledge of the world and the role of feelings in the process of spiritual development (cf. SE 13, 14). The Annotations confirm St. Ignatius' great realism in perceiving both the one who gives the *Exercises* and the one who receives them. Taking into account the ultimate objective of the *Spiritual Exercises*, i.e. the obtainment of a direct and personal relationship with God in order to better fulfil His will, the Annotations constitute a great guide telling us how to achieve that aim. They emphasize certain characteristic features which facilitate the dynamics of the spiritual development:

1. Adaptability (the art of adapting the *Exercises* to an individual retreat participant. The *Exercises* pay special attention to human condition, supporting not only the person's spiritual development, but also the development of the person as a whole – their maturity in all aspects. The *Exercises* refer to psychological conditions related to making decisions on the spiritual level – cf. SE 13, 14).
2. Personal freedom as the basis for a mature relation with God (discerning, removing obstacles in making choices, overcoming internal and external obstacles, practical description of activities related to making choices – cf. SE 14, 15, 16 – as the art of growing up in true internal freedom).
3. The relation between the retreat giver and the retreat recipient (trust, openness, broad support: the ability to properly adjust the *Exercises* to each participant, taking into account their age, physical health, personality, education or intellectual abilities, as well as predispositions and desires – cf. SE 17).

Moreover, the analysis of the Annotations points to the fact that they, as well as the *Exercises* themselves, are universal and always valid. The above mentioned adaptability, as well as the emphasis on

the role of personal freedom and specific relation between the giver and the recipient of the retreat, in which respect for the person's individual needs and God's plans for them is revealed, are the reasons why the Spiritual Exercises, for nearly 500 years, have been an effective tool facilitating spiritual development and growth in a personal and free relationship with God. We hope that this work shall not only be helpful for those who give Ignatian retreats or those who receive them, but also for anyone who wishes to follow this unique path of spiritual development which has been practiced in the Church for several centuries.

Due to the fact that both in Poland and abroad more and more people are interested in the Ignatian retreats in isolation (according to the twentieth Annotation to the *Exercises*), as well as retreats in everyday life (according to the eighteenth and nineteenth Annotation), in further analyses concerning the *Spiritual Exercises of St. Ignatius of Loyola* one should especially focus on those Annotations that refer to the Ignatian retreats received in everyday life, taking into account the current context of the Church's pastoral ministry in Poland. We think such approach would facilitate even more common and fruitful use of the Ignatian spirituality – for the greater glory of God and for the good of the contemporary man.